

הרב אהרן מושקוביץ

ירושלים

"מעשה יהודית"

עיון במקורות הסיפור והשתלשלותו

אחד ממנהגי ישראל הקדומים הנהוגים בחנוכה הוא המנהג לאכול תבשילי גבינה בימי החנוכה לזכר נס שנעשה לישראל בימי קדם על ידי אשה אחת ששמה יהודית שהאכילה גבינה את אחד מאויבי ישראל שקמו עליו להכחידו וכתרה את ראשו. מנהג זה הובא ע"י הרמ"א במפתו שפרס על השו"ע (אור"ח סי' תר"ע סעי' ב'): "יש אומרים שיש לאכול גבינה בחנוכה, לפי שהנס נעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב". מקורו של הרמ"א הם ספרי רבותינו הראשונים, ה'כל בו' והר"ן*. מעיון במקורות הרמ"א עולה, כי במדרש אגדה קדומה נמצא כתוב שנס חנוכה (או נס אחד שקרה בימים שהיונים צרו על ירושלים למלחמה) התחיל ע"י שהאכילה יהודית את האויב בגבינה וכתרה ראשו ומה נשתלשל כל הנס הגדול של נצחון המעשים על הרבים והצדיקים על הרשעים. ע"פ מדרש זה ביארו ראשונים אלו את דברי הגמרא (שבת כ"ג ע"א) "א"ר יהושע בן לוי נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס" בכך שהנס התחיל להשתלשל על ידי אשה.

מספרי הראשונים ניכר שהם מסתמכים על סיפור שהובא במדרש שהיה ידוע לכל בימיהם, ומספרי האחרונים עולה שהמעשה כבר לא היה ידוע בימיהם והם

* ידידי הרב לוי יצחק חריטון והרב משה שוחט עברו על המאמר והעירו הערות מחכימות. תשואות חן להם. כמו כן נעזרתי תוך כדי כתיבת המאמר בידידי ר' עדיאל ברויאר, ותודתי נתונה לו.

א. ציטוט מקורות אלו ודיון בהם יובא בהמשך המאמר.
ב. ראה גם: רש"י שבת כג ע"א, ד"ה הוין; פירוש רשב"ם למסכת פסחים קח ע"ב, ד"ה שאף הן. ומפורש יותר בתוספות מגילה ד ע"א ד"ה שאף הן.

יתכן שבענף הנוסח הספרדי של פירוש רש"י לפסחים היה מוזכר שמה של יהודית, שכן ברש"י שעל הרי"ף (פסחים כג ע"א מדפי הרי"ף) נוספו לדברי רש"י המילים: "שאף הן היו באותו הנס ... וכן גבי נר חנוכה **על ידי מרים ויהודית**", וכן ציטט האבודרהם בשמו (ברכת המצוות ומשפטיהם, במהד' קרן רא"ם, ירושלים תשע"ה, ח"א, עמ' 99): "מפני שאמרו רז"ל בשלשתן שאף הן היו באותו הנס ופרש"י בשם הר' יצחק הלוי, במקרא מגילה לפי שעיקר הנס נעשה על ידי אסתר המלכה, וכן פי' בנר חנוכה שעיקר הנס נעשה ע"י אשה ששמה יהודית שקצצה ראשו של אנטיוכוס". אך יתכן שדבריו בשם רש"י נלקחו מפירוש הרשב"ם שם (שהביא את פירושו בשם הלוי) ואת ההרחבה ממעשה יהודית הוסיף מעצמו.

הביאו את המעשה רק מתוך ספרי ראשונים אלו. בשנת תצ"א נדפס המדרש בהרחבה בספר "חמדת ימים" ממה ש"מצא בקובץ ישן". ומאז ואילך נתפרסם הסיפור ונדפס שוב ושוב בקונטרסים ובספרים שחוברו לימי החנוכה באידיש ובלשון הקודש בשלל סגנונות ניסוח, כשבעיקרם מסתמכים על נוסח המעשה כפי שנדפס בספר חמדת ימים.

בעל ספר "חמדת ימים" לא ציין את מקורו לסיפור מעשה יהודית ולא גילה כי אם שאת הסיפור מצא ב"קובץ ישן", את עדותו קבלו בפשיטות כל אלו שעסקו בתחום חקר מעשה יהודית, ועל פיו ציינו למקור קדום נוסף למעשה יהודית השונה לגמרי משאר מסורות הנוסח שהיו לפני הראשונים. למקרא סיפור המעשה בספר חמדת ימים עולות תמיהות וקושיות רבות על תוכן הסיפור ומשום כך יש להתחקות אחר מקורו של ה"חמדת ימים" ולבדוק מאן תנא דמשתבש ומהיכן נובעות הטעויות שגרמו לתמיהות. זאת ועוד אחרת, בשנים האחרונות עסקו רבים וטובים להתחקות אחר מוצא הספר ומחברו ומתוך כך העלו החוקרים במסקנותיהם שמחבר הספר היה נוהג לאסוף בכליו מכל רחבי הספרות המודפסת בימיו, לעורכם, ולהציגם כחידושים שלו או של רבותיו. ומשום כך יש להתחקות היטב למקורותיו ולברר מהיכן שאב

ג. ראה למשל: רבי יצחק מאגריסו, **ילקוט מעם לועז**, פרשת בהעלותך (ע"פ תרגומו העברי של ש' ירושלמי [=קרויזר]), ירושלים תשכ"ט, עמ' צה-קא; ר"פ פרל, **גבעת פנחס**, ניו יורק תשכ"א, עמ' 148-154; רא"א גרינוואלד, **נר מצוה**, ירושלים תשכ"ח, עמ' 62-70; רנ"נ הופמן, **ימי חשמנים**, ירושלים תשנ"ח, עמ' 51-61 (וממנו ב'קונטרס מועדים וזמנים - חנוכה', ועד שיעורי תורה ברבים, בני ברק תשס"ג, עמ' יב-יח; **'אור הגנוז - חנוכה'**, חברת יגדיל תורה בעלזא, ירושלים תשע"א, מדור ימי חשמנים, עמ' ח-יג).

ד. א' יעללינעק, **בית המדרש**, חלק ב, לייפציג תרי"ג, מבוא, עמ' XI; מ' היגער, **הלכות ואגדות**, ניו יורק תרצ"ג, עמ' 92; ד"ש לאווינגר, **יהודית - שושנה**, בודפשט ת"ש, עמ' 6; י"מ גרינץ, **ספר יהודית**, ירושלים תשמ"ו, נספח ג, עמ' 198-197, שתיארך את הקובץ לדורו של רש"י (וכן כתב באנצ"מ, ערך יהודית, כרך ג, ירושלים תשכ"ה, עמ' 517) ועליו הסתמך הרב ח' סיימונס, 'אכילת גבינה ולביבות בחנוכה', סיני, קטו (תשנ"ה), עמ' נט.

ה. וכיום יש כבר האומרים: מחברי הספר.

ו. ראה לדוגמא: י' תשבי, "לחקר המקורות של ספר "חמדת ימים", תרביץ, כד (תשט"ו), עמ' 441-455; הנ"ל, "לחקר המקורות של ס' חמדת הימים", תרביץ, כה (תשט"ז), עמ' 66-92 (שני המאמרים נדפסו שוב בתוך: הנ"ל, נתיבי אמונה ומינות, רמת גן 1964, עמ' 108-142); הנ"ל, "מקורות מראשית המאה הי"ח בספר "חמדת ימים", תרביץ, כה (תשט"ז), עמ' 202-230 (=נתיבי אמונה ומינות, עמ' 143-168); הנ"ל, "הנהגות נתן העזתי, אגרות רבי משה זכות ותקנות רבי חיים אבולעפיא בספר "חמדת הימים", קריית ספר, נד-ג (תש"ם), עמ' 585-610; הנ"ל, "שלשלת יוחסין של 'מורי' ו'א"א מורי' בדוים המוצבים בספר חמדת ימים", תרביץ, נ (תשמ"א), עמ' 463-514.

את דבריו ואסף אל כליו, מה הם המקורות שעמדו לפניו, מהו גרעין היסוד בסיפור ומה נוסף עליו במשך הדורות, ומה הוסיף מחבר הספר בעריכותיו. היות ודווקא הנוסח שלו למעשה יהודית זכה לתפוצה רחבה אמרתי לברר ולהתחקות אחר מקורותיו ולבדוק את השתלשלות המסורות והמקורות ולהוציא בר מתבן.

במאמר זה אתחקה אחר מקורות הסיפור, נוסחאותיו הקדומים, וסדר השתלשלותם במהלך הדורות. אבדוק איזה נוסח היה לפני רבותינו הראשונים, איזה פרט שנוסף לסיפור נובע מתיקון סופר ואיזה פרט נובע מטעות סופר. ולאחר הסקת המסקנות נוכל להחכים ולהבהיר כמה פרטים מוקשים בסיפור זה ואגב למצוא את מקורותיו של בעל ה"חמדת ימים".

מעשה יהודית בספרי הראשונים

בספרי הראשונים ובפיוסיהם מצינו אזכורים רבים למעשה יהודית, חלקם מפורטים וחלקם כלליים. יש שמפרטים את המעשה כולו על כל פרטיו ויש המביאים אותו אגב גררא ומביאים רק כמה נקודות מהסיפור. בדיקה מעמיקה בפרטים השונים שבסיפור המובא בספריהם מעלה שבתקופת הראשונים היו שתי מסורות-נוסח שונות ממעשה יהודית, כשכל מסורת מסתעפת לכמה נוסחאות.

מסורת א - "חיבור יפה מהישועה" ומדרש "מה רבו"

המסורת הראשונה נמסרה על ידי רבי ניסים בן יעקב גאון מקירואן בספרו "חיבור יפה מהישועה". בספר זה אסף רבי ניסים מעשיות שונות שאירעו לישראל

ז. נולד סביבות שנת ד'תשמ"ז-ד'תשנ"ה ונפטר בין השנים ד'תתי"ז-ד'תתכ"ו (על חייו ראה: ש' אברמסון, רב נסים גאון: משה ספרים, ירושלים תשכ"ה, מבוא, ובייחוד עמ' כ-כא).

ח. "חיבור יפה מהישועה" נכתב בשפה הערבית-יהודית. תרגום עברי ממנו נדפס לראשונה בשנת רע"ט בקושטא תחת השם "מעשיות שבתלמוד", הוא נדפס יחד עם הספר "בן סירא" וכמה מהספרים החיצונים. כעבור כארבעים שנה, בשנת שי"ז, הודפס שוב בפררה. שתי המהדורות נדפסו מכתבי יד, ועל כן רשאים שתיהן לתואר "דפוס ראשון". ע"פ נוסח שני דפוסים אלו נדפסו עוד 13 מהדורות. בשנת תשי"ד תרגם חיים זאב הירשברג את הספר מחדש מהמקור הערבי, ישנם כמה הבדלים בין המקור הערבי למהדורות העבריות העתיקות, וגם במעשה יהודית יש הבדלים דקים בין המהדורות העבריות למקור הערבי. שלשת הנוסחאות יובאו בנספח א. נוסח נוסף שלא עמד לפני המדפיסים נמצא בכת"י רומא, ספריית קונסטנזה, 6/3097 (מתכ"ז: 59), ונוסחו מהווה נוסח קדום של הנוסח העברי, גם נוסח זה מובא בנספח א.

א' יעללינעק הדפיס את "מעשה יהודית" מספר זה (לפי דפוס אמסטרדם, תק"ו) במאסף המדרשים שלו "בית המדרש", חלק א, לייפציג 1853, עמ' 130-131, תחת השם "מעשה יהודית".

במהלך הדורות, ואחת מהמעשיות היא על מלך אחד שצר על ירושלים, ונערה אחת מבנות הנביאים יצאה אליו עם שפחתה וסיפרה לו שאביה התנבא על העיר שתיפול בידיו, וביקשה ממנו שיחון אותה ואת משפחתה בכבשו את העיר. המלך נעתר לה בתנאי שתתרחצה לו, והיא נענתה שעכשיו היא נדה ולעת ערב תטבול מטומאתה ותטהר, ולכן ביקשה שיצווה לעבדיו שלא יפגעו בה ובשפחתה. מרוב שמחה עשה המלך משתה גדול, שתה יין רב והשתכר. בשכרותו הותירוהו שריו לבד באוהל עם הנערה, הנערה התפללה לה', לקחה את חרבו וכתה את ראשו. כשחזרה למחנה ושומרי העיר לא האמינו לדבריה, הראתה את ראש המלך לאחד משרי המלך שהניא את לב המלך מללחום נגד ישראל וברח לאחר שנגזר דינו לצליבה והפך לשומר העיר (ולפי המקורות העבריים: נתלה נגד שער העיר), ומשאישר את זהות המלך הנרצח יצאו בחורי העיר אל המחנה בקראם "שמע ישראל" בקול רם, כשמוע זאת חיילי המלך וכראותם שמלכם מת פתחו במנוסה עד אנטוכיה, וגבורי העיר רדפו אחריהם ובזזו מהם שלל רב.

מסורת זו הובאה גם במדרש שהיה ידוע באשכנז בשם "מדרש מה רבו", במדרש זה הובאו כמה דרשות לחגים ומועדים, ובדרוש לחנוכה הובא הסיפור בשינוי פרטים. לפי מסורת זו אירע הסיפור בזמן מרד החשמונאים, והמעשה אירע עם מלך היוונים שצר על ירושלים כששמע שהחשמונאים הרגו את הגמונו; גיבורת הסיפור לא הייתה נערה כי אם אשה אלמנה בשם יהודית; אותו שהניא את לב המלך לא היה שר כי אם חכם אחד שהיה חוזה בכוכבים וטען שעתה חזרו ישראל בתשובה ואין הזמן מוכשר להלחם כנגדם (ולא טען לו שאין כל אומה יכולה להלחם נגדם, כפי שהובא בחיבור יפה), חכם זה נתלה נגד שער העיר. נוסח זה אף זכה לעיבוד פיוטי על ידי הפייטן יהודה בר מנחם ביוצר שחיבר לשבת חנוכה "א-דני א-להי אתה ארוממך" שנאמר בשבת חנוכה בקהילות רומא'.

נוסח זה עובד בשלל נוסחאות בכתבי יד ובדפוס. מתוך השוואה במקורות המודפסים ניתן לראות שרוב המקורות הם הרחבות ממקורותיהם הקדומים. לקמן בנספח ב יובאו כמה מן המקורות המודפסים, ומתוכם ניתן להוכיח שמדרש מה רבו מהווה את

ט. נדפס ע"י הרב ע' דשא במאסף "ילקוט מדרשים", חלק ג, צפת תשס"ה, עמ' רצה-שמח. על מדרש זה ראה: הרב י"י סטל, "דרשה של ראש השנה: נוסח חדש של 'מדרש מה רבו' לראש השנה", מוריה, ת-תב (אלול תשעה), עמ' ד-יד.

קטע המדרש לחנוכה נדפס גם הוא ע"י יעללינעק, שם, עמ' 132-136, תחת השם "מדרש לחנוכה".

י. הוהדר ע"י ד"ר גבריאל וסרמן, קורפוס "פיוטי חנוכה", עמ' 135-145.

גרעין הנוסח המקורי. נוסח 'מעשה יהודית-מדרש לחנוכה' שהדפיס ד"ש לאווינגר^{יא} מהווה נוסח ל'נוסח מדרש מה רבו שהורחב. הרחבה זו היא ככל הנראה ראשונה ובסיסית ולא נוספו שם פרטים מרובים, וכל ההרחבה אינה אלא בהרצאת הדברים ביתר אריכות. מקור מאוחר שהעתיק מנוסח מורחב זה כבר שינה את סדר הדברים והקדים את מאורע החכם שלימד זכות לפני תיאור 'ציאת יהודית, כמו כן נוספו במקור זה הדיאלוגים שבין יהודית ושוערי העיר בצאתה מן העיר ובשובה, שבצאתה חשודה שנתנה עיניה באחד מהפרשים, ובשובה לא האמינו לדבריה עד שהשר התלוי זיהה את הראש הכרות כראש המלך. פרטים אלו הובאו בנוסח "חיבור יפה" ולא בנוסח "מדרש מה רבו" ויתכן שנוספו לפי "חיבור יפה". מקור זה ככל הנראה עדיין לא הודפס אך אנו למדים על קיומו רק מתוך שני הנוסחאות שהתפצלו ממקור זה: נוסח שהדפיס ישראל אדלר, ומקור אשכנזי מאוחר.

בנוסח שהדפיס אדלר^{יב} עדיין לא נקראו המלך ויועצו בשמות, אך נוספו בו פרטים משמעותיים רבים ממקורות נוספים: האשה שבסיפור הפכה מאשה אלמנה אנונימית בשם יהודית ליהודית בת מתתיהו, ככל הנראה מתתיהו כהן גדול; נוסף שם שיהודית כרתה את ראש המלך בחרב שהחביאה במנעלה, בשונה מיתר המקורות המוסרים שהשתמשה בסייפו של המלך הנרצה; בסיום הסיפור נוסף שכשרצתה להכנס לעיר ולא האמינו לדבריה עד שהשר התלוי זיהה את אדונו, בירך השר את ה' שסיגר אותו בידם, כנוסח שמובא ב"חיבור יפה"; והסיפור מסתיים בכך שמתתיה ובנו יצאו ונלחמו בגויים כשיהודה עושה לו מגן אחד שנחרת עליו "מי כמוכה באלים ה'" וניצחו את המלחמה וקבעו שמונת ימי חנוכה ליהודות ולהלל. זהו לכאורה המקור הראשון הקושר ישירות בין מעשה יהודית לנס הנצחון בחנוכה^{יג}. לייחוסה של יהודית כבת

^{יא}. לאווינגר (לעיל הערה ד), עמ' 17-14, מכת"י בודפסט, הספריה האקדמית למדעים, קויפמן 188 (מתכ"י: F14536).

^{יב}. י' אדלר, **ספר היובל לכבוד יצחק קיוב**, ניו יורק תשל"ב, עמ' א-ח, מכת"י פריס, הספרייה הלאומית, RBE SM. 1459 (מתכ"י: F34992).

^{יג}. אם כי הפייטנים פייטו מעשה זה בפיוטים שחברו לחנוכה, מכל מקום נגררו אחר המדרש שהביא את המעשה כהמשך לתיאורי מלחמות בני מתתיה או יוחנן. ב"מדרש מה רבו" על שלל עיבודיו לא סופר שנצחון החשמונאים החל במעשה יהודית, כי אם שמעשה יהודית אירע עם אחד ממלכי יון בתוך שאר המלחמות שניהלו ישראל מול היוונים, ואילו נוסח זה הוא הנוסח היחידי הכותב במפורש שמלחמת המקבים התחילה במעשה של יהודית (ומכאן ניתן למצוא סמך נוסף להשערה שאביא בהמשך, שמקורו של ה'כלבו' ניק מנוסחו של אדלר). פרט זה אומר דרשני, שכן לדעת חז"ל (שבת כא ע"ב) נכנסו היוונים להיכל וטמאו

מתתיה לא מצאתי מקור, ניתן לשער בהשערה זהירה שמקורו בנוסח הדומה לנוסח "מדרש מעשה חנוכה" שנדפס במאסף "אוצר טוב", בנוסח זה הובא רק חלקו הראשון של "מדרש מה רבו" המתאר את גזירת "תבעל להגמון תחילה" ושם מסתיים הסיפור שבליל חופת חנה בת מתתיה כהן גדול, לקחו אחיה את אחותם איתם לבית ההגמון כדי לקיים את גזירת 'תבעל להגמון תחילה', ושם הרגוהו (ב"מדרש מה רבו" כונתה בשם "בת יוחנן"), ולא הובא שם ההמשך מעליית המלך לירושלים והרצחו על ידי יהודית. יתכן שמקורות אחרים מסרו שהבת עצמה הרגה את ההגמון ומשם הובא בנוסחו של אדלר שיהודית היתה בתו של מתתיה כהן גדול.¹

כב. הנראה השתמש רבי דוד הנגיד² במקור מענף זה של נוסח אדלר, שכן נוסח זה קרוב מאוד לנוסח שמסר בדרשתו³: בדרשתו סיפר על נערה כהנת מבנות חשמונאי, אחייניתה של יהודה שיצאה והרגה את שר הצבא בחרבה ששלפה מתערה, אך בסיפורו מצינו כמה שינויים משמעותיים שלא מצאנו לרובם חבר; הסיפור לא היה עם מלך כי אם עם ניקנור, אחד משרי צבאו של אנטיוכוס שנשלח לירושלים; הנערה לא סיפרה לניקנור על נבואת אביה כי אם הובאה לפני ניקנור ומיד נתבקשה על ידו; את היין השקתה הנערה בעצמה לשר הצבא ועירבה בו סמים מרדימים; לא סופר שם על השר שהניא את לב המלך; הסיפור קרה ב"ג אדר והשמחה הגדולה סונפה לשמחת פורים⁴.

את כל השמנים שבהיכל עד שגבר יד בית חשמונאי ונצחום, ואילו בנוסח זה מסופר שמחנה היוונים לא נכנס כלל לירושלים כי אם חנה ברחוק מיל מירושלים, ואיך לא הרגיש מעבד הסיפור שפרט זה סותר את דברי הגמרא.

יד. אוצר טוב, ברלין תרל"ז-תרל"ח, עמ' 39-40, מכת"י שהיה במינכן. הובא גם ע"י א' יעללינעק במאסף "בית המדרש", חדר ששי, ווינא תרל"ח, עמ' 1-3.

טו. ניתן למצוא תימוכין להשערה זו בכך שבכתב-יד אחד של סידור הרוקח (אוקספורד 1204) הוחלף השם יהודית בשם חנה, ומסתבר שהמעתיק שינה את שמה של יהודית על סמך אותו נוסח שמסר שחנה בת מתתיה הרג את המלך.

טז. נולד בכ"ד טבת ד'תקע"ג ונפטר בא' אלול ה'ס'.

יז. מדרש רבי דוד הנגיד, מהד' א"י כץ, חלק א: ספר בראשית, ירושלים תשכ"ד, פר' מקץ, עמ' קצט.

יח. פרטים אלו נוספו על סמך דברי הגמרא בתענית יח ע"ב: "ניקנור אחד מאפרכי יונים היה, ובכל יום ויום היה מניף ידו על יהודה וירושלים ואומר אימתי תפול בידי וארמסנה, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום קצצו בהונות ידיו ורגליו ותלאום בשערי ירושלים ואמרו פה שהיה מדבר בגאווה וידיים שהיו מניפות על ירושלים תעשה בהם נקמה". וראה גם ירושלמי תענית פ"ב ה"ב: "יום תלת עשר ביה יום נקנור. מהו יום נקנור? שלטון משל מלכות יון עובר לאלכסנדריא, ראה את ירושלם וחירף וגידף וניאץ ואמר בשובי

המקור השני שהתפצל מתוך הנוסח של לאווינגר הוא מקור שיכל הנראה עדיין לא נדפס. בנוסח זה לא שונו כמעט פרטים בתוכן הסיפור כבנוסח אדלר, אך נוספו בו שני פרטים משמעותיים. לראשונה כונו המלך הנרצה והאיש שלימד זכות על ישראל בשמות. בנוסח זה מכונה המלך בשם "אולפירנוס" (או "אליפרונוס"), והאיש שלימד זכות נקרא "עכיר" (או "עטור", "עכלור"), שמות אלו לקוחים ממסורת הנוסח השנייה, עליה נרחיב בהמשך.

מקור זה היה האב-טיפוס לנוסחאות המעשה שהיו נפוצים באשכנז¹. גם לנוסח זה קיים עיבוד פיוטי מהפייטן רבי יוסף בן שלמה מקרקשוני² ביוצר שלו "אודך כי אנפת ב"י" שהיה נהוג לאמרו בקהילות אשכנז בשבת הנוכח³.

מסורת ב - תרגומים עבריים מהוולגטה

מסורת נוספת לסיפור מעשה יהודית הייתה ידועה בתקופת הראשונים, מסורת זו קדומה ביותר ושורשיה בתקופת הבית השני. בתקופה זו נכתב ספר בשם 'ספר יהודית'. הספר נכתב ככל הנראה בלשון הקודש, תורגם לארמית, ושוב תורגם ליוונית. כהרבה מספרי היהודים ההלניים היווניים ש"התקדשו" על ידי הכנסייה הנוצרית מפני שצורפו בטעות עם התרגומים היווניים של ספרי התנ"ך, התקבלו גם ספר זה

בשלוש אתון את המגדל הזה, ויצא אליו אחד משל בית חשמוניי והיה הורג בחיילותיו עד שהגיע לקרובין שלו וכיון שהגיע לקרובין שלו קטע את ידו וחתך את ראשו ותחבן בעץ וכתב מלמטן הפה שדיבר באשמה והיד שפשטה בגאווה ותלוי בקונטס נגד ירושלם.

ט. ראה לדוגמא: כת"י פאריס, הספריה הלאומית, 285 RBEH SM 308 (מתכ"י: F4323), דפים א30-א31. נדפס בשאליות דרב אחאי גאון שההדיר רש"ק מירסקי, בראשית ח"ב, ירושלים תשכ"א, עמ' קפז-קצ. (כתב היד נכתב בכתובה ביזנטית בשנת רכ"ז, וככל הנראה נוסף על נוסח השאליות ואינו הנוסח המקורי); מ' היגער (לעיל הערה 4), נוסח א, עמ' 95-102, ע"פ כת"י ניו יורק, ביהמ"ל 4954 (מתכ"י: F34792) וכת"י ניו יורק, ביהמ"ל B1/1729; הרב משה הרשלה, **גנוזות**, חלק א, ירושלים תשמ"ד, עמ' קסה-קסח, מכת"י וטיקן, ספריית הוטיקן, 285 ABR SM (מתכ"י: F8632), (זיהוי כתב היד ע"פ: מ"ב לרנר, 'ליקוטי מעשיות', קרית ספר, סא (תשמ"ו-תשמ"ז), עמ' 868-869). [הרב יוסף שבתני פרחי עיבד את סיפור מעשה יהודית בספרו 'עשה פלא', חלק א, ליוורנו תרכ"ד, יד ע"ב-טו ע"ב על פי נוסח זה].

כ. קרקשוני היא עיר בחבל לנגדוק שבדרום צרפת, חי ופעל בראשית שנות המאה ה"א.

כא. הפייטן השתמש כבר עם הנוסח המורחב שכלל את השמות אליפורני ואכיר. אך לא השתמש בנוסחאות הדומות לנוסח היגער והרשלה, שכן הוא הוסיף בפיוטו פרטים שנשמטו במקורות הנ"ל, ולכן מסתבר שעמד לפניו נוסח אחר שעדיין לא השמיט פרטים אלו. לדוגמא: במדרש לחנוכה שפרסמו לאווינגר ואדלר הובא שהמלך חנה בריחוק מיל מירושלים, פרט שנשמט מהמקורות שהדפיסו היגער והרשלה, אך הובאו בפיוט (וסרמן) (לעיל הערה י'), עמ' 93, לא ראה מקורות אלו וציין שלא מצא מקור לפרט זה).

לספרייה הכנסייתית ותורגם ללטינית ולארמית הסורית, שפות הכנסייה. במאה הרביעית תורגם הספר על ידי הירונימוס הנוצרי (או גירונימו, כפי שקרוי בפי כמה מרבותיו הראשונים) שתירגם את הספרות הכנסייתית ללטינית בתרגומו הקרוי 'וולגטה', את תרגומו עשה לפי עדותו ממקור יהודי של הספר שנשתמר בשפה הארמית²². ה'וולגטה' הלטיני התפשט מאוד באירופה הנוצרית והפכה לתרגום המועדף על הכנסייה הנוצרית, ומתוך כך, על אף שמקורו העברי של 'ספר יהודית' לא השתמר, הגיע הספר לידי רבותיו הראשונים בגירסתו הלטינית. מהוולגטה חזר וניתרגם שוב לעברית²³.

א. המקור היווני

תמצית הסיפור ב'ספר יהודית' במקורותיו היווניים היא²⁴, שבשנת י"ב לנבוכדנצר מלך נינוה רצה להילחם נגד ארפכשד מלך מדי, ויקרא למלכי הארצות שבאזור ארץ ישראל לבוא לעזרתו וישיבו את מלאכיו ריקם, ויבער חמת נבוכדנצר וישבע

כב. התרגום הסורי של ספר יהודית (ה"פשיטתא") היה בשימוש הרמב"ן, והוא מצטט ממנו בפירושו על התורה בפסוק לא תתעמר בה (דברים כא, יד): "ורש"י כתב לא תתעמר בה לא תשתמש בה. בלשון פרסי קורין לעבודה ושמוש עמירה ... וזה אמת ... ומורגל הוא אף בלשון ארמי **כמו שכתוב במגלת שושן** "ושדר מלכא דאתור על כולהון עמירה דנינוה ועל כל דעמרין על יד ימא ועל עמור דכרמלא ודגלעד ואהפיו פתגמא דנבוכדנצר כולהון עמורייא דארעא ולא תדחלון מיניה", וכן במקומות רבים בספר ההוא יקראו יושבי הארץ "עמורי ארעא", כלומר, הנעבדים לארץ והמשתמשים בה, או שצוה מלך אשור על אנשי המלחמה, והם הנקראים 'עבדי הארץ' כי הם הנעבדים למלך במלחמותיו, הם אנשי מלחמתו ופרשיו". בתרגום הסורי נקרא 'ספר שושנה' (שגם הוא נספח על ידי הנוצרים לכתבי הקודש) בשם "כתבא דשושן טביתא", ולכן קרא הרמב"ן לכל הספרים בשם "מגלת שושן". גם התרגום הסורי לספר החיצוני "חכמת שלמה" שנקרא "חכמתא רבתא דשלמה" היה בשימוש רב אצלו, ולדבריו ירד הספר עם הגולה בעל פה ושם הועלה על הכתב בארמית. הרמב"ן ציטט את הספר בפירושו לתורה, בהקדמתו לספר בראשית (במהד' מוה"ק, ירושלים תשי"ט, עמ' ה), בדרשתו על קהלת (רח"ד שעוועל, כתבי רמב"ן, ירושלים תשכ"ג, ח"א, עמ' קפב) ובדרשתו "תורת ה' תמימה" (שם, עמ' קסג).

כג. הרב חיים סיימונס במאמרו (לעיל הערה 4) הקדים את התרגומים העבריים למאה הי"א, בהסתמכו על תרגומו שבספר הזכרונות "דברי הימים לירחמאל" וטענתו של גרינץ שהקובץ שהובא בחמדת ימים קדם בזמנו לרש"י, אולם הוטעה בשתיים: א) ככל הנראה תורגם ספר יהודית שבספר הזכרונות לירחמאל על ידי מעתיקו אלעזר בן אשר הלוי שחי בתחילת האלף הנוכחי, ולא על ידי ירחמאל (ראה: ע' יסף, ספר הזכרונות: והוא דברי הימים לירחמאל, תל אביב תשס"א, מבוא, עמ' 25 הערה 27); ב) המדרש שבחמדת ימים אינו קובץ קדום כפי שאטען במסגרת מאמר זה. ולכן לא נוכל להצביע על תרגומים עבריים שקדמו לתחילת האלף השישי.

כד. לפי שחזורו של גרינץ (לעיל הערה ד'). הציטוטים הבאים מהספר הם לפי מהדורה זו.

להנחם בהם. בשנת שמונה עשרה למלכותו קרא לשד צבאו 'אולופרנא' ויתן לו מאה ועשרים אלף חיל רגלים ושנים עשר אלף חיל פרשים וישלחו לצאת לנקום במלכי הארץ.

לאחר סדרת נצחונות על עמי האזור נפל פחדו על הפיניקיים יושבי החוף וישלחו אליו דברי שלום וכניעה, ויבוא אולופרנא ויכבוש את ארצם ויתן את מקדשיהם ויגדע את אשריהם ויורה להם לעבוד את נבוכדנצר לבדו, ויחנה חודש ימים במעבר דותיים ששימשה כמעבר לארץ יהודה. כשמוע יושבי יהודה שזה עתה שבו מן גולת בבל על נצחונותיו של אולופרנא ועל הרס המקדשים הפיניקיים אחזתם רעדה שמא יבוא גם לירושלים ויעלה על המקדש שזה עתה נבנה, ולכן החלו לבצר את הערים שישבו על המעבר לארץ יהודה והכינו את תושביהם למלחמת הגנה על המעבר לארץ יהודה. יהויקים הכהן הגדול שלח אז אגרות ליושבי חבל שומרון וביקשם שיבלמו את המעבר כדי לעצור את התקדמות מחנה אולופרנא כדי שלא יוכל להגיע לירושלים, ויעשו בני ישראל כאשר ציווה יהויקים. בינתיים ערכו יושבי ירושלים תעניות ותפילות שיפקוד ה' לטובה את בית ישראל.

כאשר שמע אולופרנא שהיהודים סגרו את מעברי ההר אסף את כל מלכי מואב ועמון ושאלם על טיב עם היהודים, ולמה אינם רוצים להכניע את עצמם כדרך שעשו עמי הים. ויאמר לו 'אחיאור' ראש כל בני עמון כי אם אין עוול בעם זה יגן עליהם אלוהיהם. ויצו אולופרנא להסגיר את אחיאור ביד תושבי בתוליה - אחת הערים שישבו על המעבר ההררי - והבטיח לנקום בו לאחר שילחם עם תושבי העיר. תושבי העיר מצאוהו וימסרוהו ביד ראשי עירם, עוזיה בן מיכא משבט שמעון, חברי בן עתניאל וכרמי בן מלכיאל. לאחר שאחיאור סיפר להם שאולופרנא רוצה להלחם בהם, אסף עוזיה את זקני העיר ויעש להם משתה ויקראו לאלוהי ישראל כל הלילה.

למחרת התקדם אולופרנא וצבאו שמנה מאה ושבעים אלף חיל רגלים ושנים עשר אלף פרשים, ולכד את המעבר ההררי, ויפול פחד הצבא העצום על תושבי בתוליה. ביום השני לכד את מקורות המים של העיר, וייעצו אותו בני עשו ושרי גויי הים שליהודים יש יתרון במלחמה היות שהם נלחמים באזור הררי ויושבים בגובה ההר, ולכן מוטב לו להציב שמירה על מעיין המים, ומאחר שתושבי בתוליה לא יוכלו לשאוב ממימי המעיין ימותו בצמא. ויעש כן אולופרנא ויהי רעב וצמא גדול בעיר.

כה. לפי גרינץ. במקורות היווניים הוזכר שמו כ'אולופרנס' ובוולגטה 'הולופרנס' (גרינץ, השלמות, עמ' 184).

כגבור הצמא בעיר נקהלו התושבים על עוזיה וראשי העיר וביקשו ממנו שיכנע בפני אולופרנא, ויבקש מהם עוזיה ארכה של חמשה ימים.

במים ההם ישבה בעיר אישה יראת ה' בשם יהודית בת מרדכי משבט שמעון שנתאלמנה מבעלה מנשה שלש שנים וארבעה חודשים לפני הזמן ההוא. וכשמעה את דברי עוזיה שלחה להביא את עוזיה וחברי וכרמי וביקשה מהם רשות לצאת מן העיר, היא ואמתה. לאחר שקיבלה את רשותה והתנפלה בתפילה לפני ה', לבשה בגדי תפארתה ותעד תכשיטיה, ותתן לנערתה חמת יין וצפחת שמן ותרכיל מלאה קליות ודבלה ולחם טהור ותצא מן העיר.

לשאלת חיילי המשמר האשורי על מעשיה ענתה כי רוצה היא לגלות את סודות עמה לאולופרנא, וכששמעו כן חיילי המשמר הקריבוה לאולופרנא שר צבאם. ותאמר לו יהודית כי אכן הקב"ה מגן על עמה, ולכן ביקשה את רשותו שתוכל לצאת מן המחנה ולהתפלל מדי לילה עד שיודיעו לה מן השמים מתי חטאו ישראל ואז יקל על אולופרנא לכבוש את העיר. ותשב במחנה שלשה ימים, ומדי לילה יצאה להתפלל ותטבול במעיין המים.

ביום הרביעי ערך אולופרנא משתה לעבדיו ויצו לקרוא גם את יהודית וישת מן היין הרבה מאוד וישכר, לקראת ערב נשאר לבדו באוהל עם יהודית, ותתפלל יהודית לה' ותקרב לעמוד המיטה ותקח את חרב אולופרנא ותסר את ראשו מעליו ותעל אל העיר. כשמוע אנשי העיר את קולו פתחו לה את שערי העיר ויקראו אל הזקנים, ותוציא יהודית את ראש אולופרנא, ותען להם יהודית ותאמר להוקע את ראש אולופרנא על ראש החומה, ולמחרת יצאו לקראת מחנה אשור. כראות האשורים את היהודים חוגרים עצמם למלחמה נגשו להעיר את שר צבאם וימצאוהו פגר מובס וינוסו, וישלח עוזיה אל כל הערים אשר סביבותיהם ויצאו וירדפו את מחנה אשור. ויודו לה' ויעלו לירושלים וישירו לה' על חסדיו שעשה עמם, ולא היה איש אשר יחריד את בני ישראל בימי יהודית וגם אחרי מותה ימים רבים.

עד כאן תורף הסיפור בקצרה.

בקשר לזמן המאורע לפי ספר זה יש להעיר, שלפי הספר אירע 'מעשה יהודית' בראשית ימי שיבת ציון בתחילת תקופת הבית השני: "כי מקרוב עלו מן הגולה, וזה עתה

כו. ייחוסה המלא הוא: יהודית בת מרדכי בן עוזי בן יוסף בן עוזיאל בן חלקיה בן חנניה בן גדעון בן רפיה בן אחיטוב בן אליה בן מלכיה בן אליאב בן נתנאל בן שלומיאל בן צורישדי בן שמעון בן ישראל.

לוקטו יחד כל עם יהודה, והכלים והמזבח והבית קודשו מחילולם" (יהודית ד:ג). כן הוזכר שמו של הכהן הגדול בימים ההם - יהויקים: "ויכתוב יויקים הכהן הגדול אשר היה בימים ההם בירושלם" (יהודית ד:ח). לכאורה הוא יהויקים בן ישוע בן יהוצדק הכהן הגדול שמוזכר בספר נחמיה ברשימת הכהנים הגדולים ששימשו בראשית ימי הבית השני (נחמיה יב, י-יא): "וישוע הוליד את יויקים ויוקים הוליד את אלישיב ואלישיב את יודע. ויודע הוליד את יונתן ויונתן הוליד את ידוע", וא"כ אירע מעשה יהודית בין תקופת זרובבל ויהושע בן יהוצדק לתקופת עזרא ונחמיה שניהלו את ענייני העם בתקופת אלישיב בן יהויקים הכהן הגדול.

אך שמות המלכים בתקופה ההיא אינם מתאימים למסופר בספרי עזרא ונחמיה. לפי המובא בעזרא מלך בתקופה ההיא ארתחששתא מלך פרס, וממלכתו השתרעה מהודו ועד כוש, ואם כן לא יתכן שמלך אשורי יצא ויכבוש מדינות באזור זה כמנהג מלך המושל בכיפה. כמו"כ איננו מוצאים בתקופת שיבת ציון מלך מדי בשם ארפכשד. **לתמיהות** אלו נדרשו ההיסטוריונים לדורותיהם שהעלו השערות שונות, משלילת אמינות המסופר בספר יהודית ועד להתאמתו לתקופות היסטוריות שונות¹⁷. לא נביא כאן כי אם את דברי עזריה מן האדומים בספרו 'מאור עינים'¹⁸ כפי שהובאו בספרי ההיסטוריה היהודיים בימיו. עזריה העתיק מספרי הפרשנות הנוצרית שנבוכדנצר הוא כינוי שניתן למלכי בבל (ובכללם מלכי פרס) לאורך כל הדורות, ולכן משייך את הסיפור לתקופת כמבישה (כמביסוס) מלך פרס¹⁹. ורבי דוד גאנו בספרו "צמח דוד"²⁰ העתיק את דבריו:

יהודית אשת חיל מן העבריות הרגה את שר צבא אלפורנא בשכבה אצלו על מטתו וחתכה את ראשו, וגרמה תשועה גדולה ופורקן ליהודים ככתוב בספר יהודית. זמן זה המעשה לא ידענו כי לא מצאתי מזה בספר היוסיפון דבר, ולפי דברי הפייטן המיסד יוצר של חנוכה היה זה המעשה גם בימי חשמונאים²¹, אף שבספרי חשמונאים לא מצאתי מזה מאומה. ולפי משמעות ספר יהודית שבו כתוב גוף המעשה נראה שהיה מעשיה בימי נבוכדנצר, ויש מי שאמר שהיה זה המעשה בימי קמבישה בן כורש מלך פרס והיה לפי זה

כז. ראה: גרינץ, מבוא, עמ' 6-17.

כח. מנטובה של"ד, אמרי בינה פרק נא, דף קסג ע"א.

כט. עליו ראה: רש"י דניאל יא, ב.

ל. ירושלים תשכ"ו, חלק א, עמ' 44.

לא. דבריו אלו יבוארו בהמשך המאמר.

מעשה יהודית כמו מאתים או שלש מאות שנה קודם זמן נס חנוכה. מ"מ חכמי הדור הסכימו לכלול זכר נס זה עם נס חנוכה, ועיין בספר מ"ע פרק נ"א גם בפרק ל"ב ול"ד גם בחלק שני מספר הזה בשנת ג"א שיצג.

ובחלק שני כתב (שם, חלק ב, עמ' 101):

יהודית אשת חיל מן העבריות מעשיה עם אלופורני כתבו שהיה בימי המלך קמבישי כאשר גליתי בחלק הראשון מספרי זה בשנת ת"ר כ"א לאלף הרביעי, וכתבו שגם זה היתה סבה לעיכוּב בנין בית המקדש עם שכבר בטל בניינו בימי כורש, ומה שכתוב בספר יהודית שהיה מעשה זה בימי נבוכדנצר מפני ששם נבוכדנצר היה ימים רבים לכל מלכי בבל כמו פרעה למצרים אבימלך לפלשתים, ואף שלאחר שמלכו בה מלכי פרס נקרא בשם זה כמו שמצינו בנחמיה י"ג שכנה לארתחשטא מלך בבל וכן בספר עזרא סוף סי' ו' וראש סי' ח' קרא לו מלך בבל ומלך אשור מאחר שתפס לו גם המלכות. ועיין בספר מאור עינים פרק ל"ד ופנ"א.

בימי כמבישה שימש ישוע בן יהוצדק (אבי יהויקים) בתפקיד הכהונה הגדולה, אך ב'ספר העתים' שיצוטט על ידי עזריה מן האדומים נכתב כי בתקופת המלחמה נסע יהושע לפרס לצורכי שתדלנות ובנו יהויקים מילא את מקומו בכהונה^{לב}.

בדבריהם כתב גם היעב"ץ בספרו "מור וקציעה":

והוא ז"ל הוסיף לומר שנס חנוכה כמו כן נעשה ע"י הנשים. וזה דבר בדוי (אף על פי שכתבו כן קצת מפרשים) כי באמת אין שייכות כלל לנשים בנס

לב. דברי עזריה מן האדומים הוזכרו גם בספר "שלשלת הקבלה" לר' גדליה בן יחיא (נדפס לראשונה בויניציאה בשנת שמ"ו), שלאחר הבאת מעשה יהודית כפי המסורת הראשונה (שהובאה לעיל) הביא את השערת עזריה, ואלו הם דבריו: "וזה יהושע בן פרחיה האריך ימים מאד, בימיו מלך מתתיה בן יוחנן כ"ג שנה אחת היא שנת ר"ג לבנין הנ"ל והוא מרד באנטיוכוס מלך יון והרג ניקנור משנהו עם תשעים אלף יוונים וצוה שיהודה בנו הגדול ימלוך אחריו. וזה כי אלו היוונים צוו ליהודים שלא יעשו שבת ר"ח ומילה וזאת הישועה בקבלה על פה יש לנו שנהרג ניקנור באמצעות **יהודית בת מתתיה** שניקנור אהבה מאוד והיא הלכה אליו ונתנה לו **מאכלים של גבינה הנותנים צמא** ותשקוהו ותמיתוהו ותביא ראשו לאחי ואז היהודים הלכו על היונים ומיתום כנ"ל ויגרשום מאר". וראוי שתדע כי לא יש זכר מזאת האשה אלא המדרש שמביא הר"ן פ"ב דשבת אמנם במגלת תענית פ"ו מזכירה במדרש אמרו ז"ל בסגנון אחר וכן הנוצרים בספר יודיאה מזכירים בסגנון אחר, ולכן נוכל לומר שבבטול מגלת תענית הסכימו חכמי הדור לכלול יחד בשמחת חנוכה דבר יהודית מתי שהיתה, ויהודית אחרת בת חשמונאי נס הנרות כלם בהצלה מאנטיוכוס".

חנוכה יותר מן האנשים. לא אמרו רז"ל, אלא שאף הן היו באותו הנס, וזה כפירש"י ז"ל, שהיוונים גזרו על האשה הנשאת, שתבעל להגמון תחלה (שגזירות הרעות היו כוללות לנשים כמו לאנשים) לא שהן הנה היו סבה וגורם לנס, כנודע מספר מלחמות החשמונאים, ומדברי היוסיפון (גם הפייטן האשכנזי ביוצר דשבת חנוכה ערכב מעשה שני ניסים מתחלפים, ורחוקים מאד בזמניהם זה מזה, ולא קרב זה אל זה, אם לא שנאמר שרצה לתת זכרון גם לנס יהודית, שאירע בזמן קדמון, בימי גלות בית ראשון, ולא מצא לו מקום מיוחד, וצירפו לנס חנוכה, כמ"ש בס"ד בהגהות היוצרות)^{לג}.

ואילו האדמו"ר ממונקאטש, רבי חיים אלעזר שפירא, בספרו "נימוקי אורח חיים", תקף את דברי היעב"ץ וכתב שלא ניתן להשמיע סברא כזאת נגד הרבה ראשונים שהביאו מעשה זה בספריהם בהקשר לחנוכה:

וחנה ראיתי במורד וקציעה שחולק על הט"ז ... והוא כתב דהך מעשה דיהודית לא היו דברים מעולם במלחמות החשמונאים. ולא ראה או לא ידע (במחילת כבוד תורתו הרמה) כי לא לבד על הט"ז הוא חולק בזה, אלא מכחיש דברי רבותינו הראשונים ז"ל אשר מפיחן אנו חיים ובאמונת דבריהם אנו קיימים, הלא המה המפורש בפירושי הרשב"ם ותוספות בפסחים ובמגילה כאשר כתבתי לעיל, (וכן נראה מרש"י שבת כנוצר לעיל), דהנס בחנוכה על ידי יהודית. וכן בכל בו וברמ"א כנ"ל. וכן על הפיוט האשכנזי ביוצר לחנוכה שפך חמתו על ככה במורד וקציעה שם. ובאמת אין לנו אלא דברי רבותינו הראשונים והפוסקים ז"ל ובאמונת אומן באורם נראה אור עד נכון היום במהרה בימינו, זכותם יגן עלינו, בכל ענינינו^{לד}.

לג. סי' תר"ע, במהד' מכון ירושלים, תשנ"ו עמ' תקכ.

ראה גם: ערוך השולחן, סי' תרע סעי' ח; בן איש חי, פר' וישב, אות כד (ושם מסתמך על החמדת ימים). יצוין לתירוץ של רבי יצחק ארגואיטי בספרו "ילקוט מעם לועז", פרשת כי תבוא (ע"פ תרגומו העברי של ש' ירושלמי [=קרויזר]), ירושלים תשכ"ח, עמ' תתרפז) שהיו שתי נשים שהאכילו גבינה לאויב, אחת בימי מצור ירושלים ואחת בימי החשמונאים.

לד. נימוקי אורח חיים, סי' תרע, במהד' הוצאת אמ"ת, ירושלים תשס"ד, עמ' שכג.

(למעשה לפי מה שהראיתי לעיל, צדקו שניהם. בימי היעב"ץ לא היו המקורות שנסמכו על המסורת הראשונה נפוצים באירופה, והיעב"ץ לא ראה כי אם את הוולגטה ותרגומיו, ולכן כתב את שכתב. ואילו הראשונים שהשתמשו בעיקר עם המקורות שנסמכו על המסורת הראשונה, לא הכירו כמעט את המסורת שהייתה בידי היעב"ץ. במילים אחרות ניתן לומר שטענת יעב"ץ היא שהמקורות שבידי הראשונים אינם תואמים למסורת השנייה – ובזה צדק –, וה"מנחת אלעזר" השיבו שאכן הראשונים לא הסתמכו כלל על המסורת הזאת כי אם על המסורת הראשונה – ובזה גם צדק –).

ב. התרגום הלטיני

בתרגום הלטיני של הירונימוס שתורגם מחדש ממקור עברי הובא הסיפור בשוניים מסויימים: הסיפור החל כאשר ארפכשד מלך מדי בנה עיר גדולה ששמה בגיתנוס; כדי לנקום נקמתו ממלכי הארץ קרא לאלופורני שר צבאו, וקיבץ מאה ועשרים אלף בעלי מלחמה ועשרים ושנים אלף גמלים נושאי מזון; שמות זקני העיר היו "אוזיאס [=עוזיה] בן מיכה משבט שמעון, כרמי וגודוניאל [=גדיאל]"; ייחוסה של יהודית הייתה "בת מררי בן עדוא בן יוסף בן עוזיה בן אליה בן ימנור בן גדעון בן רפאים בן אחיטוב בן מלכיה בן עינן בן נתניה בן שאלתיאל בן שמעון בן ראובן"; יהודית שמה באמתחת שפחתה "חמת יין וצפחת שמן וקליות ודבלה, לחם וגבינה"; בסיום הסיפור הובא שבני ישראל קבעו את יום הנצחון כיום שמחה (בתרגום חופשי: "יום זה של חגיגות הניצחון נתקבל על ידי העברים בין שאר הימים שנקבעו כחג, והוא מצוין על ידי היהודים בקביעות עד היום")⁶⁴⁴.

על בסיס נוסח זה חיבר ככל הנראה הפייטן רבי מנחם בן מכיר⁶⁴⁵ את פיוטו - פיוט הזולת⁶⁴⁶ "אין מושיע וגואל" שנאמר בקהילות מזרח אשכנז ופולין בשבת שניה של חנוכה, בסוף הפיוט שבו הזכיר את נסי חנוכה הוסיף כמה שורות על מופתי יהודית בת מררי משבט ראובן שעשתה מעשה יעלי⁶⁴⁷:

מוֹתֵר נָשִׁיו לְסָפֵר / אֵיִה שׁוֹקֵל וְסוֹפֵר / חֲקוּקִים בְּמַגֵּלֶת סֶפֶר / הַנּוֹתֵן אֶמְרֵי שֶׁפֶר.

מוֹפְתֵי בֵּת מְרָרִי / לְמִטָּה רְאוּבֵן הַבְּכוֹרִי / יַחֲסֶה לְשִׁבְחָה כְּאַרִי / יְהוּדִית בֵּת בְּאַרִי.

בְּרוּכָה בְּמַעֲנֶה רַךְ / בְּעֵל בְּכָל מַעֲרָךְ / בְּיָדָהּ צוּרֵר וְנִפְרָךְ / מְנַשִּׁים בְּאַהֲלָהּ תְּבַרָךְ.

מִכִּיכִי רוּחַ תְּמָהוּ / חֲזוֹתֶם יֵשַׁע בְּמָהוּ / קְדוּשֵׁינוּ אֵין בְּמָהוּ / עֲזָרָם וּמִגָּם הוּאֵלֵךְ.

לח. גרינץ ראה בקטע זה מקור קדום לקשר בין מעשה יהודית לחנוכה. אולם ראה: ה' ניומן, הירונימוס והיהודים, עבודת דיסרטיציה, האוניברסיטה העברית ירושלים, תשנ"ז, פרק ה, עמ' 166, המשער שהכוונה ליום טוב שנקבע במגילת תענית לכ"ה במרחשון.

לו. חי ופעל ברגנסבורג ובאזור בוהמיה במחצית השניה של המאה השמינית לאלף הרביעי.

לו. שופטים ד, יח-כא.

לח. סדר 'עבודת ישראל' (נוסח פולין), מהד' ר"י דוב, רדליים תרכ"ח, עמ' 644.

הפיוט בנוי מבתים בני ארבע צלעות, כשהצלע הרביעית היא ציטוט מספרי התנ"ך. בקטע שהובא כאן צוטטו הפסוקים מבראשית מט כא; בראשית כו לד; שופטים ה כד; תהלים קטו ט-יא. על פירוש הבית השני שהובא כאן והקשר הציטוט המקראי עמדו פרשני הפיוט¹. היות והפיוטן לא הרחיב בדבריו לא נוכל לבסס בוודאות אם הסתמך ישירות על נוסח הוולגטה או על הנוסח המורכב שהובא בכתבי רבותינו הראשונים.

מסורת מורכבת בכתבי רבותינו הראשונים

בקונטרס אחד שהוצא מהגניזה הקהירית נמצא ליקוט של כמה אגדות² ביניהן הובא נוסח סיפור מעשה יהודית המורכב משני מסורות הנוסח, חציו הראשון של הסיפור שמתחיל עם הפתיח "היכי הוה עובדא? אמרו רבותי³]: בימי אבותינו בבנין בית שני ארפכשד מלך מדי ... " זהה לסיפור שבספר יהודית, ואילו חציו השני של הסיפור מאז יציאת יהודית מן העיר דומה למסורת הראשונה.

מסתבר שנוסח זה או מקור זהה עמד לפני הרוקח בפירושו לסידור, שכן בשניהם מצאנו טעות משותפת - לאחר הזכרת ייחוסה הוזכר "אביה" מנשה במקום "בעלה" מנשה⁴:

מסרת גיבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים. הם היוונים. וגם חבורת אליפורני שקיבץ ק"כ אלף איש גבורי מלחמה וכ"ב אלף בעלי חיצים, וגמלים

¹ לט. רבי אברהם ברבי עזריאל, בפירושו "ערוגת הבושם" (מהד' א"א אורבך, חלק ב, ירושלים תש"ז, עמ' 252) פירש: "יחוסה לשבח כארי. פי' ראוי להתגבר כארי לשבח יחוסה של יהודית בת בארי: יהודית בת בארי. פ"ה ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי, ובפיוט פי' יהודי' בת בארי, כלומר כמו באר מים חיים לעולם, כך היא גרמה חיים לישראל. כמו שלומית בת דברי על שהייתה בעלת דברים, וכן בת בליעל כן בת בארי, בת באר וכאשר פירשתי". כלומר, הפיוטן כינה את יהודית 'בת בארי' על שם מעשיה הדומים לבאר.

² מ. כת"י אוקספורד, ספריית הבודליאנה, 47. RBE SM. דפים 38-39 (מתכ"י: F21290). פורסם על ידי מיכאל היגער כ"מגילת יהודית" בספרו "הלכות ואגדות" (לעיל הערה ד'), עמ' 105-113. ושוב נדפס ע"י ב"מ לויין כ"שאלתא לחנוכה" בכתב העת סיני, כרך ו (ת"ש), עמ' סח-עב. שתי המהדורות אינן נאמנות למקור. כעין נוסח זה הדפיס ד"ש לאווינגר (לעיל הערה ד'), עמ' 9-13, מכת"י בודפשט, ספריית האקדמיה ההונגרית למדעים, A259 NNQMFHAK SM. (מתכ"י: F14557).

³ מא. נוסח הסידור צוטט כאן לפי מהדורת ר"מ הרשלר, ירושלים תשנ"ב, עמ' תשיז-תשיח. הרב הרשלר הסתמך על כת"י אוקספורד 1204 המשובש.

נשאו מזונות עד אין מספר, ולכד כל המדינות גדולות וגבוהות, כיון ששמעו ישראל שבא עליהם פחדו כלם, ועלה אליהם הכהן וצוה לסגור כל מעברות אליפורני שלא יבא עליהם, וכן עשו. ויקומו ויצעקו אל ה' בעמידה, והכניעו נפשם בצום ובבכי הם ונשיהם ובניהם, ולבשו הכהנים שקים וגם מזבח ה' הלבישו שק, ונפלו הנערים על פניהם בצום לפני היכל ה', ויצעקו כולם אל ה' בלב אחד. כששמע אליפורני חרה אפו עליהם ובא עליהם בבתול, והיו בבתול זקנים עזיהו בן מיכיהו ושמעון וכרמי וגדיאל, וכל העם מיד נפלו על פניהם [והשתחו] לה' בבכי גדול, וצוה אליפורני לרדת בבתול ק"כ אלף עושה מלחמה וכ"ב אלף בעלי חיצים, מלבד העוזרים אותם מכל המדינות ומן המקומות אשר כבשו, וכולם מכוונים מלחמה כנגד ישראל, ובאו בעמק ההר ולקחו המעיין מישראל וכל המעיינות פסקו עבדי אליפורני, מיד נפלו כל ישראל על פניהם לפני ה', מיד נאספו ישראל על עוזיהו ואמרו לו ישפט ה' עליך שלא רצית להשלים עמו, אמר נמתין ה' ימים אם יבא לנו עוזר מוטב ואם לאו נמסור עצמינו, כיון ששמעה אשה חכמה [ביותר] ששמה חנה¹ והיא אלמנה בת מררי בן עדוא בן יוסף בן עוזיהו בן אליהו בן ימיני בן גבעון בן רפיה בן אחיטוב בן מלכיה בן עצם בן נתנאל בן שמעון בן בני ראובן, ושם אביה מנשה שמת בימי קציר חטים, והיתה יפיה מאוד ביותר וכול, עד מצאו המלך בלא ראש וסדין פרוס עליו, מיד רדפו ישראל את אויביהם והרגו מהם תילי תילים.

מסתבר שמנוסח זה חיבר הפייטן רבי יצחק בן שמואל את היוצר שלו שנאמרה בקהילות צרפת בשבת שניה של חנוכה, המתחילה במילים "אחזככם שמעוני"², שכן בפיוט זה שמיוסד על מעשה יהודית נסמך בחציו הראשון על "ספר יהודית" בנוסח הוולגטה (יהודית קרויה "כשירה בת ראובן, שרתי באומתה" ורק בוולגטה היא מיוחסת לראובן. במקור היווני יוחסה לשמעון), ובחציו השני בנוי התיאור על מדרש מעשה יהודית. הבדל אחד יש בין נוסח הפיוט לנוסח ה"שאיילתא לחנוכה", שלפי השאיילתא אירע הסיפור בבתול ולפי הפיוט אירע הסיפור בירושלים.

מב. השם חנה מופיע רק בעד-נוסח אחד, בשאר עדי הנוסח "יהודית" (ראה לקמן נספח ו). על מקור השיבוש ראה לעיל הערה ט"ו.

מג. וסרמן (לעיל בהערה י'), עמ' 146–158.

מנהג אכילת גבינה בחנוכה ומקורו

בספרי הראשונים המאוחרים הוזכר הסיפור ברמיזה תוך שהם מפנים לספרות ה"מדרשי" שהייתה לפנייהם. הראשון שהביא את המנהג הוא רבי אהרן מנרבונה בעל ספר הכלבו שכתב^מ: "ונשים חייבות בנ"ח שאף הן היו באותו הנס ... ויש מפרשים שעל ידי אשה אירע להם הנס הגדול ההוא, ושמה יהודית כמו שמפורש באגדה, בת היתה ליוחנן כהן גדול והיתה יפת תואר מאד ואמר המלך יון שתשכב עמו והאכילתו תבשיל של גבינה כדי שייצמא וישתה לרוב וישתכר וישכב וירדם ויהי לה כן וישכב וירדם ותקח חרבו וחתכה ראשו ותביאהו לירושלים וכראות החיל כי מת גבורם וינוסו. ועל כן נהגו לעשות תבשיל של גבינה בחנוכה", וכן הוא בספר ארחות חיים^מ. ממנו העתיק הר"ץ בפירושו על הרי"ף^מ: "שאף הן היו באותו הנס. שגזרו יונים על כל הבתולות הנישאות שיבעלו להגמון תחילה וע"י אשה נעשה נס דאמרינן במדרש דבתו של יוחנן האכילה לראש האויבים גבינה לשכרותו וחתכה את ראשו וברחו כולם ועל זה נהגו לאכול גבינה בחנוכה", ומהם הביא רבי יהושע בועז בספרו שלטי הגיבורים^מ.

נוסח זה של הכלבו שיהודית הייתה בתו של יוחנן כהן גדול נותן מקום לשער שהשתמש בנוסח אדלר שתואר לעיל. אך בנוסח זה ובכל ענפי המסורת הראשונה לא הוזכר שיהודית האכילה את האוייב בגבינה, ובכלל לפי המסורת הראשונה שיהודית יצאה מן העיר רק ללילה אחת לא הוזכר שהוציאה איתה מאכליה, ולא נזכר כי אם שהמלך עשה משתה ושתה לשכרה. ולכאורה יש לומר שמנהג אכילת הגבינה מסתמך על מסורות ששאבו מנוסח הוולגטה, שם סופר שיהודית שיצאה מן העיר לשהות ארוכה של שלשה ימים לקחה עמה מאכלים לצרכה (בניגוד למסורת הראשונה שמספרת שיצאה ללילה אחת ולכן לא הוציאה עמה מאומה), ביניהם הוזכר שלקחה גבינה. ובכל זאת מצינו הרבה פרטים מחודשים בנוסח הכלבו שלא מצינו בנוסח שתי המסורות: שמעשה יהודית קרה על ידי גזירת "תבעל להגמון תחילה", ושיהודית האכילה את המלך ממאכליה. ולפיכך מסתבר שלפני הכלבו עמד נוסח משולב כלשהו שנוסד על נוסח הקרוב לנוסח אדלר ובו נקשר מעשה יהודית

^מד. סימן מז, במהד' ר"ד אברהם, ירושלים תשס"ט, עמ' רפא-רפב.

^מה. הלכות חנוכה, סי' יב.

^מו. שבת י' ע"א, מדפי הרי"ף.

^מז. שלטי הגיבורים על הגהות מרדכי, שבת פ"ב, אות ג. הובא בפרי חדש סי' תר"ע.

לגזירת תבעל' להגמון תחילה^מ, ונוספו לו פרטים מהמסורת השנייה שיהודית הוציאה עמה גבינה בישראל והאכילה מתבשיליה למלך.

בינתיים לא מצאנו את הנוסח שעמד לפני הכלבו, אולם נוסח הקרוב לנוסח הכלבו נמצא בכתב יד קדום שנכתב בשנת קס"ב^נ. בכתב יד זה הובאה מעשה יהודית בסגנון מקראי מליצי בשם "מגילת יהודית", יסוד המעשה הוא כפי הנוסח האשכנזי הנפוץ, אך נוסף בו פרט שלא מופיע בשום מקור אחר שיהודית ביקשה משפחתה לבשל לו לביבות גבינה ומלחתם הרבה כדי שיצמא וישתכר. ככל הנראה קרוב נוסח מגילה זו לנוסח שהיה לפני הכלבו, אך גם בנוסח זה לא נקשר מעשה יהודית לגזירת "תבעל' להגמון תחילה".

מעניין, שלמרות שכל המקורות הראשונים מזכירים שיהודית האכילה את האויב גבינה, הרי שבפולין התהלכה מסורת שיהודית השקתה את האויב חלב. מסורת זו הוזכרה לראשונה ברמ"א שהוזכר בפתחת המאמר: "יש אומרים שיש לאכול גבינה בחנוכה, לפי שהנס נעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב", והובא בלבושי: "יש אומרים שיש לאכול גבינה וחלב באותן סעודות שהם מפילין שינה על האדם, זכר לנס שנעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב", ובשירו של רבי נפתלי הכהן כ"ץ בעל סמיכת חכמים אשירה לה' שיר ושבח^נ: "לאכול גבינה אין הכרח / נוהגין לזכר שלא לשכח / מעשה יהודית שעשתה בכוונה / להאכילו חלב להשקיעו בשינה / ולגמור הלל' חייבים ולשבח". לא ברור מה מקורה של מסורת זו, החוות יאיר בספרו "מקור חיים"^נ כתב שפרט זה בא מכח דימוי מעשה יהודית למעשה יעל, עליה נכתב שהשקתה את סיסרא בחלב^נ, אך מציין שבמקור דברי הרמ"א - הר"ן והכלבו - מוזכר רק לאכול גבינה^י.

מח. ולפי מה ששיערנו לעיל לגבי התוספות שבנוסח אדלר, יתכן שמקורו זה של הכלבו שימש כמקור להוספת פרטי ייחוסה של יהודית בנוסח אדלר.

מט. כת"י אוקספורד, ספריית הבודליאנה RBE SM. 10 (מתכ"י: F22713), עמ' 266–268; 262–263; 271–270 (דפים 62–69) הוחלפו ונכרכו בצורה הפוכה. נוסח כתב יד זה יובא לקמן בנספח ד.

נ. לבוש החור, סי' תר"ע, סעי' ב.

נא. שער נפתלי, מונקאטש תרנ"ז, לז ע"א.

נב. אורח חיים, סי' תרע (במהד' מכון ירושלים, עמ' תקלא).

נג. סיימונס (לעיל הערה 4), עמ' נט.

נד. אפשר לשער גם כי הגבינה הייתה פחות מצוייה בפולין ומשום כך אכלו תבשילי חלב במקום תבשילי גבינה, ומשום כך חדרה מסורת זו לפולין.

תרגום עברי חדש של נוסח הוולגטה

בשנת שי"ב נדפס בקושטא תרגום עברי חדש של נוסח הוולגטה. המדפיס הצטדק בהקדמתו שלמרות שנוסח הוולגטה אינו דומה לנוסח שהובא בספרי רבותינו הראשונים לא נמנע מלתרגם את הספר למען נזכור את חסדי ה"ה. נוסח זה מתחיל בנוסח "הן ארפכשד מלך מדי". נוסח המעשה הוא כפי שמסופר בוולגטה, כשרק הבדל אחד מבדיל בין שניהם - שם אביה של יהודית. בוולגטה נקרא אביה של יהודית "מרדי" כבנוסח היווני וכן הועתק בכל המקורות שנשמכו עליו, ואילו בנוסח זה נקרא אבי יהודית "בארי". מסתבר שאת השינוי הזה ערך מתרגם הספר שטעה בהבנת כוונת הפייטן. רבי מנחם ברבי מכיר הזכיר בפיוטו את "מופתי בת מרדי", וסיים את הבית בפסוק מן התורה "יהודית בת בארי". המעתיק שטעה וחשב שלדעת הפייטן היה שם אבי יהודית 'בארי' שינה מנוסח הוולגטה לטובת "מסורתו" של הפייטן. נוסח זה התפשט במהירות והועתק כמה וכמה פעמים, בהעתקות ידניות ובדפוסים¹.

"מעשה יהודית" שבספר חמדת ימים

ועתה נלכה ונשובה לנוסח הסיפור כפי שהובא בספר "חמדת ימים" שנדפס בעילום שם באיזמיר בשנת תצ"א, חלק ב, ענייני חנוכה פרק ב, דפים עט ע"א-פב ע"ב. נוסח זה מספר על מלך יווני בשם אליפורני שעלה על ירושלים למלחמה. כשגילה את תכניתו למלכים שהיו כבושים תחת ידו ניסה אחד מהמלכים האלו להניא אותו, וברוב כעסו של אליפורני הורה לייסר את המלך ההוא ולהוליכו למחנה העברים שבירושלים. שרי ישראל - עוזיהו בן מיכה וכרמי - מצאוהו בשערי העיר ושאלוהו מניין בא, בתשובתו גילה להם המלך על תכניתו של אליפורני, וכששמעו שרי ישראל

נה. זה לשון הקדמת המדפיס שם: "אמר המעתיק משה מילדונאדו: מצאתי מעשה יהודית כתוב בלשון לטין אצל הגוים, אמרתי להעתיקו ללשונינו הקדוש למען דעת צדקות יי אשר הפליא חסדו לנו בעוד מצור ומצוק. ואף על פי שמצאתי בו קצת שנויים מסגנון המדרש שהזכיר רש"י והר"ן ז"ל בפרק במה מדליקין לא נמנעתי מלהעתיקו, כי ידעתי זה דרך המזכירי בספרי הזכרונות דברי הימים שאין דברי כלם עולים בסיגנון אחד. הצד השווה שבשני הספורים, לזכור חסדי יי כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו למיחלים לחסדו...".

נו. כגון: כת"י ירושלים, מכון בן צבי, 4104 SM (מתכ"י: 37906); כת"י לונדון, הספרייה הבריטית, 10240 OR (מתכ"י: 7602); כת"י מוסקבה, ספריית המדינה, 289 GRUBZNEH (מתכ"י: 27960); כת"י מוסקבה, ספריית המדינה, 476 GHENZBURG (מתכ"י: 27982).

נז. כגון: מעשה יהודית, ויניציאה ת"; זה שפר ספר המעשים, מנטובה תי"ב.

על הסכנה הצפויה להם, ייראו מאוד ויישאו תפילה בבית המקדש. למחרת הגיע אליפורני לירושלים, ובשיטוטיו סביב העיר מצא שם את סילוני המים שהוליכו את המים לעיר ויצו להרסם. לאחר עשרים יום בגבור הצמא על העם עלו העם לבית עוזיהו ובקשוהו שייכנע לאליפורני, כשמוע שרי ישראל את טענת העם עלו להיכל ה' בבכי ובצעקה, ולאחר תפילתם ביקשו מהעם ארכה של חמשה ימים.

באותה עת התגוררה בעיר אישה אלמנה ויראת שמים בשם יהודית בת בארי. כששמעה את דברי עוזיהו ביקשה ממנו רשות לצאת מן העיר, היא ואמתה. וכשקיבלה ממנו רשות והתפללה לפני ה', יצתה מן העיר לפנות ערב מלובשת בבגדים יקרים ומקושטת בתמרוקים ובתכשיטים, כשבידי אמתה נאד חלב, חמת יין, צלוחית שמן, קמח, לחם וגבינה. לשאלת שומרי המלך שמצאוה ענתה בערמה שרצונה לגלות את סודות היהודים, ומתוך כך הובאה לפני המלך שהתפעל מיופיה וחכמתה. היא קיבלה רשות לאכול מהאוכל שהביאה עמה ולצאת מדי לילה מן המחנה, ואת זאת ניצלה לצורך טבילה מדי לילה ונשיאת תפילה לה' שיצליח דרכה.

ביום השלישי לצאתה מן העיר ערך המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו, וזימן אליו אף את יהודית, ויצו להוציא כל איש מעליו. וכשיצאו כל שריו מאהל השקתה את המלך מחלבה שהביאה עמה, וישתה המלך יין הרבה מאוד עד שהשתכר ונרדם. אז נשאה יהודית תפילתה לה' ולקחה את חרבו וכתרה את ראשו ותכהו בכל גופו, ותיתן את ראש המלך בידי אמתה ותשב אל העיר, שם קיבלו את פניה בשמחה ובשירים.

לאחר שקיבלו פניה עלתה יהודית למקום גבוה והודתה לה', והראתה את ראש אליפורני הכרות לפני העם, וייעצה לתלות את הראש מעל חומת העיר. והעם שהיו בירושלים הריעו תרועה גדולה והכינו עצמם למלחמה. כששמעו היוונים את קול התרועה נחפזו להעיר את מלכם, וכאשר נכנס סריס המלך להעירו וקרב אל מיטתו נרעד לראות שהמלך מת. וכאשר שמעו זאת שרי היוונים החלו לברוח כי נפל פחד היהודים עליהם. וכאשר ראו כן בני ישראל ירדו מן ההרים וירדפו אחריהם ויכו בהם מכת חרב והרג ואבדן. לאחר הישועה הגדולה שעשה ה' לישראל היטהרו כל ישראל ויעלו עולות וזבחים, ובכל ימי חיי יהודית לא קם עוד מזיק על ישראל ותשקוט הארץ אחרי מותה שנים רבות.

זהו תורף הסיפור שהובא בחמדת ימים בקצרה.

למקרא סיפור המעשה עולות כמה וכמה תמיהות בפרטי הסיפור. נציין כמה מהם:

(א) בספרות ההיסטוריה המתעדת את התקופה היוונית איננו מוצאים שום הקבלה לסיפור זה. לא ידוע על מלך יווני בשם אליפורני. בספרות המקבים המתארים את מלחמות היהודים ביוונים לא מתואר על נס כלשהי שקרה על ידי יהודית. רוב המלחמות שהתנהלו בארץ ישראל בתקופה היוונית לא התקיימו כלל בירושלים, והמלחמות הבודדות שקרו בירושלים היו סביב מצודת ה'חקרא' ולא מצינו בהן שהקיפו את העיר במצור שסגר את מבואות ירושלים ושעריה.

(ב) שם האלמנה שהצילה את ישראל הוא 'יהודית בת בארי' כשמה של אשת עשו (עי' בראשית כו, לד). האם במקרה נשתווה שמות שתי הנשים ושני אבותיהן, או שחודא מכלל חברתה איתמר ויהודית השנית קרויה בטעות על שם אשת עשו?

(ג) לפי המסופר בחמדת ימים לא נכנסו היוונים כלל לירושלים, וכל שכן שלא נכנסו להיכל. האם המעשה אירע קודם שכבשו היוונים את ירושלים ונכנסו להיכל (שבת כא ע"ב, ועי' מדות פ"א מ"ח), או שהיה זה אחר שגירשום בני חשמונאי כליל מירושלים ואחר נצחון נס חנוכה. מצד אחד למקרא סיפור המעשה עולה שהסיפור קרה בראשית מלחמות מלכי יון ביהודה, אך לפי זה קשה מן המסופר במקורות חז"ל שהיוונים כבשו את ירושלים ונכנסו להיכל, ואף הושיבו גדוד יווני במבצר החקרא, ואילו בסיפור מתואר שהגדוד היווני חנה רק מחוץ לעיר. ומצד שני אם נדחה את זמן התרחשות הסיפור לאחר נצחון החשמונאים וחנוכת המזבח נהיה צריכים להתעלם מהתיאור הפותח את הסיפור איך שמלך יון רצה להלחם עם אומה בלתי מוכרת שדתיים שונות מכל עם, במקום לתאר שברצונו לנקום את נקמת יהודה על המפלות המשפילות שהנחיתו לצבא היווני, וכן תמוה העובדה שאכיוור לא הזכיר את הנצחונות הקודמים של העם היהודי והיה צריך להביא את ראיותיו ממפלות מלכי מצרים ואשור. ובכלל, כאמור, שתי האפשרויות אינן עולות בקנה אחד עם העובדות ההיסטוריות הידועות לנו.

(ד) שם שני שרי הצבא שהנהיגו את כל ענייני העיר הוא עוזיהו בן מיכה וכרמי. שרי צבא אלו לא נזכרו בשום מקור נוסף בספרות המקבים ובמדרשי נסי חנוכה ואינם ידועים ממקום אחר, ובמקום זאת ידועים לנו שמות המנהיגים הבולטים בירושלים בימים ההם, הן הכהנים הגדולים לפני פרוץ המרד והן המלכים החשמונאים אחר נס הנצחון, ולא מצינו ביניהם אנשים בשמות כאלו.

ה) מן המסופר עולה כי כשאירע מעשה יהודית לא שלטו עדיין מלכי החשמונאים על ארץ יהודה ואת מושכות ההנהגה הציבורית אחזו שרי הצבא, ואם כן יש להקדים – לכאורה – את האירוע לפני תקופת החשמונאים. ואם כן לא יובן משפט הסיום בסיפור "ותשקוט הארץ אחרי מותה שנים רבות ולכל בני ישראל היה אור במושבותם". והרי המקורות כולם מצביעים שבשנות גלות יון סבלה ארץ יהודה ממלחמות עקובות שהתנהלו בין צבאות יון לבני יהודה ומלכי החשמונאים. וא"כ תמוה על אלו שנים נכתב שישקטה הארץ.

אך לאמיתו של דבר נראה בעליל מנוסח המעשה שעירוב פרשיות כתוב כאן, הסיפור שהובא ב'חמדת ימים' אינו מדרש עתיק יומין כפי שסברו בטעות, כי אם עיבוד ספרותי מאוחר. מחבר הקובץ שעמד לפני מחברי החמדת ימים (ומסתבר מאוד שהמחבר הוא הוא כותב הקובץ הישן) אסף וקיבץ את פרטי המעשה העולים מכל הנוסחאות יחדיו ועיבדם יחד לכדי בלילה עבה מכל שאינו ראוי לבלילה, ורק בגלל עירוב הנוסחאות יחד יצאו הפרטים המתמיהים, ולכשנבדיל בין מקורותיו יוסרו כל התמיהות.

יפודו של הנוסח הוא בתרגום העברי החדש שנדפס לראשונה בשנת שי"ב, זאת רואים מכך שהשלד העיקרי של נוסחו נסמך על המסורת השנייה והטעות המשותפת - ייחוס יהודית כבת בארי במקום בת מררי". אך מחבר הקובץ דאג לשבץ את הנוסח ולהתאימו לנוסח כפי שמופיע בכתבי רבותינו הראשונים, ושינה את פרטי המעשה על פי המקורות שהסתמכו על המסורת הראשונה: את כל רקע הסיפור השמיט מספרו, מכיון שלא נזכר במקורות המסורת הראשונה; את אליפורני שר צבא נבוכדנצר הכתיר כמלך יון כדי להתאימו למקורות שהביאו בסתם "מעשה במלך יון"; את מיקום הסיפור העביר לירושלים, מה שגרם להעברת סמכותם של עוזיהו וכרמי לירושלים, והוא שגרם לסתירות בעובדות ההיסטוריות; נוסח שקט הארץ נותר על כנו, כשלא חל ולא הרגיש שיעל פי המסורת הראשונה פרט זה אינו נכון מבחינה היסטורית.

נח. גרינץ (לעיל הערה ד') קבע שנוסח חמדת ימים קדם לנוסח הפייטן, וככל הנראה נובעת טעותו מכך שחשב שהפייטן ייחס את יהודית כבת בארי, ולא מצא לו מקור כי אם בנוסח החמדת ימים.

נט. התאמה זו כבר נעשתה בדורות קדומים יותר שהכירו את שתי המסורות. כן הוא בנוסח השאליות, פיוט "אודך כי אנפת" ומדרש רבי דוד הנגיד.

ס. עד זמנו נשמר ההבדל, רק המקורות שהסתמכו על המסורת השנייה הביאו את שמות זקני העיר, והמקורות שהסתמכו על המסורת הראשונה לא מספרים על קשר בין יהודית לזקני העיר.

שני שינויים נוספים שהכניס המחבר שלא מופיעים בשום מקור אחר הם, שהכניס לתוך אמתחתה של שפחת יהודית נאד חלב, והוסיף בסיפורו שיהודית שתתה במשתה חלב והשקתה גם את המלך. כאמור, הפרט שיהודית הביאה איתה את מאכלה ונשארה שלשה ימים מחוץ לעיר מובא רק במסורת השנייה, שהרי לפי המסורת הראשונה יצאה יהודית וחזרה באותה ערב לירושלים. בכל המקורות שמסתמכים על המסורת השנייה מובא שיהודית הביאה איתה יין ושמן, לחם וקמח, דבילה וגבינה. כאמור, רשימת המאכלים פורטה כבר בספר יהודית היווני, והגבינה נוספה בוולגטה מהמסורת העברית הקדומה. לכאורה לקח מחבר חמדת ימים פרטים אלה מספרי הפוסקים בפולין ושיבצם בנוסח סיפורו.

סיכום

במאמר הוכחנו שבתקופת הראשונים התקיימו שתי מסורות נוסח עיקריים של מעשה יהודית, מסורת אחת – שמקורה לא ידוע לנו לעת עתה – סיפרה על נס מקומי שאירע בימי מלך אחד בירושלים ושנערה החליטה מיוזמתה הפרטית לבוא אליו ובאותו לילה הסירה את ראשו. ומסורת שנייה – שמקורה בתקופת הבית השני – שמסרה על נס גדול שאירע בעיר בתול לשד צבא בשם אליפורני ושלאחר שאלמנה ראתה את צער ישראל החליטה לצאת אליו ולאחר שלשה ימים הסירה את ראשו ובכך החל מפלתם של האויבים ויום הניצחון נקבע כיום חג.

לאחר שסקרנו בקצרה את המקורות השונים, ניתן לשער את השתלשלות המסורות לדורותיהם:

המסורת הראשונה: נמסרה במקביל על ידי רבי ניסים גאון בצפון אפריקה ב'חיבור יפה' הערבי וב'מדרש מה רבו' באשכנז. נוסח מדרש מה רבו עובד והורחב, את ההרחבה הראשונית של נוסחו הדפיס לאווינגר בשם 'מעשה יהודית-מדרש לחנוכה'. נוסח זה עובד שוב, ובעיבוד זה שינה המעתיק את סדר הדברים והקדים את סיפור ההגמון שלימד זכות על ישראל לפני תיאור יציאת יהודית מירושלים והוסיף בו הוספות הזהות ל'חיבור יפה' שככל הנראה כבר הגיע בתקופה זו לאירופה ויתכן שנלקחו ממנו. מעיבוד זה התפצלו שני נוסחאות:

א) ה'מדרש לחנוכה' שהדפיס אדלר בספר היובל לכבוד יצחק קיוב, בנוסח זה שולבו שתי מסורות נוספות; יהודית יוחסה כבת מתתיה כפי שנמצא במסורת שהתפצלה

ממדרש מה רבו ואחד מעדיה הוא 'מדרש מעשה חנוכה' שנדפס ב'אוצר טוב' ששם נשמט מעשה יהודית וגבורת יהודית הועברה לבת חשמונאי. נוסח זה שימש את רבי דוד הנגיד (שהוסיף לסיפור זה פרטים מן הגמרא) ויתכן שעיבוד מנוסח זה עמד לפני הכל בו.

(ב) עיבוד נוסף של הנוסח, בו שולבו לראשונה שמות גיבורי הסיפור ממקורות המסורת השנייה. המלך כונה בשם אליפורני וההגמון שהמליץ על ישראל נקרא עכור. נוסח זה התפשט הרבה באשכנז ומצאנו לה מקורות רבים בספרות האשכנזית ופיוטיה. נוסח כזה הופיע מירסקי בתוך 'שאיילתות דרב אחאי גאון' שההדיר, שאילתא כו; היגער בספרו 'הלכות ואגדות', נוסח א'; ר"מ הרשלר במאסף 'גנוזות' חלק א'; וכן הוא בפיוט "אודך כי אנפת בי". נוסח נוסף שהשתלשל מנוסח זה הוא נוסחו של 'שאיילתות לחנוכה' שפרסמו לוין והיגער (נוסח ב'), ראה בהמשך.

המסורת השנייה: מקור המסורת השנייה ב'ספר יהודית' שנכתב בתקופת הבית השני, והגיע לידינו רק דרך ה'וולגטה' שתירגם את הספר מספרים עבריים קדומים שנכתבו ארמית. לא ידוע לנו על מקורות מתקופת הראשונים שהשתמשו בוולגטה כמקור העיקרי למסורת שלהם, אם כי בעקיפין נכנסה מסורת זו בארבעה דרכים:

(א) בעיבוד אחד של מדרש מה רבו (נוסח ב' לעיל), הוכנסו השמות "אליפורני" ו"עכור" ממסורת זו, עיבוד זה היה המקור למסורת הרווחת בספרות האשכנזית.

(ב) נוסח הוולגטה נוסף באחת ההעתקות לעיבוד המאוחר הנ"ל, עיבוד זה הודפס על ידי היגער ב'הלכות ואגדות', נוסח ב', ועל ידי לוין ב'סיני' ו, בשם "שאיילתא לחנוכה". בנוסח זה נוסף לסיפור שבמדרש מה רבו כל ההקדמה לסיפור כפי שנכתב ב'וולגטה'. נוסח זה עמד לפני הרוקח ולפני הפייטן רבי יצחק ברבי שמואל.

(ג) בצרפת הונהג לאכול בימי החנוכה תבשילי גבינה זכר לנס שנעשה על ידי יהודית. המקור למנהג הוא גם כן בנוסח הוולגטה. מנהג זה הובא על ידי הכל בו' שהנוסח שעמד לפניו נעלם מעינינו. ככל הנראה היה לפניו נוסח הדומה לנוסח כת"י "מגילת יהודית" שיתכן שעובד מתוך נוסח אדלר (נוסח א' לעיל) ושולב בו המנהג הצרפתי שמקורו בוולגטה. מה'כלבו' העתיק הר"ן את המנהג ומשם הועתק על ידי הרמ"א, בהביאו מסורת קצת שונה ממקור בלתי ידוע שיהודית השקתה את האויב בחלב.

(ד) הפייטן רבי מנחם ברבי מכיר השתמש עם מקור ממסורת זו בפיוטו "אין מושיע וגואל", בפיוטו קיצר מאוד בפרטים ולא נדע אם השתמש בנוסח הוולגטה המקורי, או בנוסח ה"שאיילתא לחנוכה".

נוסח הוולגטה תורגם ללשון הקודש והודפס בקושטא בשנת שי"ב בספר בשם "מעשה יהודית". נוסח זה הוא הראשון שהביא את כל הסיפור כולו כפי שהובא בוולגטה ולא רק פרטים מועטים, שינוי אחד נשתנה נוסח זה מהוולגטה בכך שקרא לאבי יהודית בשם "בארי", ככל הנראה נובע שינוי זה מטעות בהבנת דברי הפייטן בפיוט "אין מושיע וגואל"²⁹⁶.

הנוסח שהתפרסם והופץ ביותר הוא נוסח ה'חמדת ימים', למרות שכתב שאת המעשה העתיק מ'קובץ ישן' ניתן לראות כי שולבו בו מקורות מאוחרים הקרובים לזמנו, ומתוך כך ניתן לקבוע כי הנוסח שלו נערך בזמנו או קרוב לזמנו. יסוד הנוסח לקוח מהתרגום העברי החדש של הוולגטה (יחד עם טעות ייחוסה של יהודית), כשפרטי הסיפור נערכו ושנונו כדי להתאימו למסורות האשכנזיות הרווחות (נוסח ב' של המסורת הראשונה לעיל), ומשום כך שורבבו בנוסח שלו סתירות היסטוריות רבות. וכמו כן הוסיף לסיפור את הפרט שיהודית הוציאה נאד חלב והשקתה בו את המלך, פרט הלקוח ככל הנראה מדברי הרמ"א. ככל הנראה שבגלל לשונו המליצי הצח והתקבלות הספר בעין יפה בכל שכבות הציבורים ותפוצתו הרחבה זכה דווקא הנוסח שלו להתפשט ולהפוך לנוסח המצוי ביותר.

לשם המחשה צרפתי כאן מפת מגילת יוחסין משוערת של התפצלות המסורות והנוסחאות השונות, כפי שעולה מן המאמר²⁹⁷.

סא. לאחר תרגום זה הודפס תרגום נוסף מהוולגטה, שהיה נאמן מאוד למקור, וממנו נדפסו בכמה ספרים. ראה לדוגמא: 'ספר יהודית וספר יודא מכבי' (באידיש), אמשטרדם תקכ"א; 'מגלת יהודית: והוא מעשה יהודית עם אולופני' (בעברית ובאידיש), ווין תקנ"ט; תרגומים נוספים נמצאים בכתבי יד, כגון: כת"י וטיקן, ספריית הוטיקן, RBE SM. 296 (מתכ"י: F351), בכתביה ספרדית מהמאה הט"ו.

סב. מקרא: המקורות שנידונו במאמר הוצבו בתוך מסגרות שלמות, מקור בעל מסגרת שבירה מורה על מקור שלא ראיתו ולא נסקר במאמר. קיים רציפים מורים על השערה מוסמכת או מוכחת של השתלשלות הנוסח, וקו שבור מורה על השערה שאינה מוסמכת לייחוס מקור. מסגרת דקה וכפולה מורה על מסורת שנמסרה בעל-פה שאינה מקור כתוב.

מעשיות התלמוד, רע"ט

חיבור יפה מהישועה, פרארה ש"ז

חיבור יפה מהישועה, הירשברג

מעשה שבא מלך אחד על ירושלים בארבעים אלף גבורים, ויצר עליה ימים רבים, ויקצו בני ישראל במצור ובמצוק והיו בצרה גדולה. והיתה בירושלים נערה מבנות הנביא וכראותה כי גדל השבר ועצם הצער ותשם נפשה בכפה ותצא עם שפחותיה ותגע עד שער העיר ותאמר לשומרים: "פתחו שערים אולי יעשה יי עמי ככל נפלאותיו וחסדיו ואהרוג את הכופר הזה ויושעו ישראל על ידי". ויאמרו לה: "לא נפתח, שאנו מפחדים שמא אהבת אחד מפרשי המלך להנשא לו או שמא תחבולות על העיר ללכדה". ותאמר להם: "חס ושלום, אלא אני בוטחת ברחמי שמים שיעזרוני על האויב הזה". ותשבע להם ביי אלהי ישראל ויפתחו השערים ותצא עם שפחתה ותלך עד מעגל המלך ותבא לפניו. והנערה יפה עד מאד. וכראות אותה המלך נשאה חן בעיניו ותשא חן וחסד לפניו. ויאמר לה המלך: "מי את בת, אי מזה באת, ואנה תלכי". ותאמר לו: "מבנות הנביאים, ושמעתי מאבי, שתכבש את העיר ותתפוש אותה, ואבא לבקש על נפשי ונפש בית אבי למלטם כשתקח את העיר". ויאמר לה המלך: "אנכי אעשה כדברך, ואני רוצה לקחת אותך לי לאשה". ותאמר לו: "אדוני המלך, הנני כאחת שפחותיך, עשה הטוב בעיניך. אבל אודיעך אדוני המלך שאני נדה, ולערב אני ראויה לטבילה. צוה את עבדיך, בערב כשיראו שתי נשים הולכות למען שלא יפגעו בנו ואל ידברו עמנו מטוב עד רע, ואלך לטבול ואשוב אלך". ויצו המלך להעשות כן, וישמח המלך מאד

מעשה שבא מלך הגוים על ירושלים כארבעים אלף גבורי חיל, ויצר עליה ימים רבים, ויקצו בני ישראל מפניהם במצור ובמצוק והיו בצרה גדולה. והיתה בירושלים נערה מבנות הנביאים וכראותה כי גדל השבר ועצם הצער ותשם נפשה בכפה ותצא עם שפחתה ותגע עד שער העיר ותאמר לשוערים: "פתחו השערים ואצא, אולי יעשה לי הקב"ה אות ופלא ואהרוג את הכופר הזה ויושעו ישראל על ידי". ויאמר לה: "לא נפתח, שאנו מפחדים שמא אהבת א' מפרשי המלך להנשא לו או שמא תעשי תחבולות על העיר ללכדה". ותאמר: "ח"ו, אלא אנכי בוטחת ברחמי שמים שיעזרוני על האויב הזה". ותשבע להם ביו אלהי ישראל, ויפתחו השערים ותצא עם שפחתה ותלך עד אהל המלך ותבא לפניו, והנערה יפה עד מאד. וכראות אותה המלך מצאה חן בעיניו ותשא חסד לפניו. ותאמר לה המלך: "מי את בת, ואי מזה באת, ואנה תלכי". ותאמר לו: "מבנות הנביאים, אנכי, שמעתי מאבי, שתכבש את העיר ותתפוש אותה, ואבא לבקש על נפשי ונפש בית אבי למלטם כשתקח את העיר". ויאמר לה המלך: "אני אעשה כדברך, ואני רוצה לקחתך לי לאשה". ותאמר לו: "אדוני המלך, הנני כאחת שפחותיך, עשה הטוב בעיניך. אבל אודיעך אדוני המלך שאנכי נדה, ובערב אנכי ראויה לטבילה. צוה את עבדיך, בערב כשיראו שתי נשים למען שלא יפנו בני ואל ידברו עמנו מטוב עד רע, ואלך ואתבול ואשוב אלך". ויצו המלך להעשות כן, וישמח שמחה גדולה בנערה ובבשרה שבשרה למלך, ויאסוף כל שריו

דע לך - ה' יצליח את דרכך לטובה - שהגיע [ואלינו] בקבלה המעשה הנכון על אחד המלכים הכופרים, גברתו וקשה עורף שצר על ירושלים ועמו מאה אלף גברתנים. צרו עליה זמן מה, והיו ישראל בצרה רבה ובמצוקה גדולה. [אותה שעה] היתה בירושלים נערה מבנות הנביאים. כשראתה את צרת אומתה, המצוקה והמצור, נדבה נפשה לה' להלחם על הצלת אומתה. יצאה עם נערותה עד שהגיעה אל שער העיר. אמרה לשומרים: "פתחו לי, כדי שאצא. אולי יעשה ה' מופת על ידי ואהרוג את הכופר הזה ותהיה ישועה זו על ידי". אמרו לה: "לא נפתח לך, שיראים אנו שמא רצונך להערים עלינו, שחשקת באחד מאותם הכופרים". אמרה להם: "ישמרנו ה' יתעלה מלעשות כדבר זה, אלא שאני בוטחת בה' יתעלה ומבקשת חסדו, שיעזור בידי להרוג אותו כופר, ואושיע את אומת". נשבעה להם על כך, ופתחו לה את השער. יצאה והלכה עד שהגיעה אל המלך, והיא היתה אשה נאה ביותר. וכשראה אותה המלך מיד נראתה לו. אמר לה: "מי את", אמרה: "אדוני, מבנות הנביאים אני, שמעתי מאבי שאתה תנצח עיר זו ותשלוט עליה, ולכך באתי לפניך לבקש ממך שתשמור על חיי ומשפחתי כשתנצח את העיר, וינוח לבי בכך, שתשאירני בחיים ולא תעשה לנו רע". אמר לה: "אעשה רצונך שביקשת, ואכרות ברית, שלא ארע לא לך ולא לשום איש מאחריך ומבני משפחתך. אלא תנאי אחד אני מתנה אתך, שתינשא לי", אמרה: "אדוני, אילו היה אחד מעבדיך ורוצה בין הייתי מתרצה לו בשמחה, כל שכן לאדוני המלך". אמר לה: "רוצה אני בכך לעצמי". אמרה: "הקלה במשרתיך, לא אמרה פיה כמה שאתה מתאוה, אלא דע לך המלך שאתה נערה טמאה, והיום נגמר זמן טומאתה, ולכך מבקשת אני מאדוני המלך שימתין לי עד הערב, אלך אטהר ואשוב. יצווה המלך את עבדיו כשיראו שתי נשים על יד המעין בערב

שלא יקרב אליהן ולא יפגעו בהן". פקד המלך בעניין זה ושמו שמחה גדולה כשראה את פיה וכן מראה. מיד פקד [המלך] לכנס את השרים והקצינים ולהביא אוכל ומשקה, אכלו ושתו. לערב ראתה [הנערה] שהמלך השתכר, והכל הלכו. נכנסה הנערה אל המלך, וה' הפיל עליו תרדמה והוא ישן על מטתו כמת ולא ידע היכן הוא מרוב שכרותו. כיוונה הצדקת לבה לבוראה ובקשה רחמים מאת ה' יתעלה. נטלה חרבו, הכתה אותו ונשאה ראשו ברדיד שלה, והלכה עם השפחה אל המעין. ולא פגע בה אפילו אחד מעבדי המלך, מפני שנאסר להתקרב אליה. לבסוף הגיעו אל שער העיר. אמרה [אל השומרים]: "פתחו לי, שעורני ה' יתעלה על כופר זה והרגתיו, והרי ראשו אתי", ולא האמינו לדבריה ולא סמכו עליהם. מסופר, שאחד מקציני [המלך] היה מתרה בו בשם ה': "אומה זו יש לה אדון שלא יעזוב אותה ולא יטוש אותה, ואין טוב לך מלהסתלק ולא להלחם בה. ראה אותם שקדמוך בין המלכים מה עלתה להם ומה היה ענשם, לא הצליח מי שהצר לאומה זו והתגרה בה, ולמד לקח ממי שקדם לך". ציוה המלך לצלבו, אך הוא ברת, והוא היה [אחד] השומרים. ומשראתה אותו אמרה להם: "קצין זה, שרצה [המלך] לצלבו הוא יכיר את ראש אדוניו". וכשנודע להם זה פתחו את השער, יצאו ואמרו לו לשומר: "מכיר אתה ראש המלך?". אמר: "הן, זהו". ולאחר שנתאמת [הדבר], תלה את עיניו לשמים ואמר: "תודה לך שמסר אותך בידים והצילכם ממנו". מיד פשטה השמועה בעיר, ונאספו בני התשחורת, אחוז חרבותיהם, יצאו וקראו בקול גדול "שמע ישראל יי אלהינו יי אחד". כשראו אותם חיילי המלך, הלכו לאהל המלך ומצאו אותו הרוג מושלך. מיד הניחו כל רכושם וברחו, רדפו אחריהם בני התשחורת עד שהשיגום באנטוכיה, נלחמו ולקחום בשבי. וזקני העם התאספו ונכנסו אל ירושלים, התפללו והודו לה' על חסדו וטובו שלא עזבם ברחמיו, ולא פסקו [מעשות] זאת עד שחזרו הבחורים עמוסים שלל, שמחים ושלמים. גדלה שמחתם ורבתה תודתם ותהילתם לבורא, שקיים מה שהבטיח להם ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתם לכלותם להפר בריתי אתם אני יי אלהיהם. הוא ברחמיו וחסדיו ינהג עמנו בימי צרתנו כמה [שנהג] לפנינו עם אבותינו:

ועבדיו ויעש להם משתה, ויאכל וישת מן היין וישכר וירדם. וילכו כלם איש לאהלו ולא נשאר עם המלך זולתי הנערה והשפחה, ותכון לב הנערה לשמ'י, ותק' ותשלוף את החרב, ותכרו' בה ראש המלך, ותש' ראשו בדדיה, ותלכנה שתיהן ותעברנה במחנה ואין דובר להן דבר עד שהגיעו לשערי ירושלים. ותקרא לשוערי ותאמר: "פתחו השע', כי הקב"ה עורני והרגתי את האויב". ולא האמינו לדבריה. והיה למלך שר א' משריו והיה אומר למלך "חדל מאומה זו אל תצורם ואל תתגר בהם מלחמה כי אלהיהם עמם ואהבם ולא יסגירם בידך. ראה מה עשה לאשר היו מלפניך, למלכים הראשונים ולשרים שצרו על ישראל מה היתה אחריתם" והיה למלך מרבה תוכחות עד שקצר עליו המלך ויצו המלך לקשרו ולתלותו חי אצל שער העיר. וכראות הנערה כי אינם רוצים לפתוח השער, אמרה להם: "אם לא תאמנו לי, הנה השר התלוי יכ' את ראשו ותאמינו לדברי הנערה". ויתפחו(?) השער ויראו את הראש לשר התלוי וכידהו השר, ויאמר "ברוך יי אשר הסגיר אותו בידכם והציל אתכם מידו". וישמע הדבר ויתקבצו בחורי ישראל וגביריו ויקחו את חרבתם בידם ויבאו עד המחנה, והיו הם קוראים בקול רם "שמע ישראל יי אלהינו יי אחד". ויראו אנשי המחנה אותם וילכו לאהל המלך ויראו כי מת גבורם וינסו ויעזבו את אלהיהם ואת סוסייהם כל חילם וינסו את נפשם, וירדפו ישראל אחריהם עד אנטוכיא וישובו בשלום ויבזו בהם בזה הרבה מאד. ויתקבצו זקני ישראל והחכמי ויבאו בית יי ויברכו ויהללו את יי המניח להם מאויביהם המושיעים בעת צרתם ומקיים דברו להם וזכרתי אני את בריתי יעקב וכו'. הוא ברחמיו יעשה עמנו נסים ונפלאות כאשר עשה עם אבותינו.

בנערה ובבשורה, ויאסו את כל שריו ועבדיו ויעש להם משתה, וישת מן היין וישכר וירדם. וילכו כולם איש לאהלו ולא נשאר עם המלך זולתי הנערה והשפחה, ותכין לב הנערה לשמ'י, ותק' ותשלוף את החרב, ותכרו' בה ראש המלך, ותש' ראשו בדדיה, ותלכנה שתיהן ותעברנה במחנה ואין דובר להן דבר עד שהגיעו לשער ירושלים. ותקרא את השומרים ותאמר להם: "פתחו השער, כי הב"ה עורני והרגתי את האויב". ולא האמינו לדבריה. והיה למלך שר אחד משריו שהיה אומר למלך "חדל מאומה זו אל תצורם ואל תתגר בהם כי אלהיהם אוהבם ולא יסגירם בידך. ראה מה עשה לאשר היו לפניך, למלכים ושרים מה היתה אחריתם" והיה מדבר למלך תוכחות עד שקצר המלך ויצו לתלותו ולקשרו חי אצל שער העיר. וכראות הנערה כי אינם מאמיני' לדבריה, אמרה: "אם לא תאמינו לי, הנה השר התלוי אצל השער יכיר את ראש המלך". ותאמינו דבריה ופתחו את השער ויראו את הראש לשר התלוי וכידה ויאמר "ברוך יי אשר הסגיר אותו בידכם והציל אתכם מידו". וישמע הדבר בעיר ויתקבצו בחורי ישראל וגביריו ויקחו חרבותם בידם ויצאו עד המחנה, קוראים בקול גדול "שמע ישראל וגו'". ויראו אותם אנשי המלך וילכו לאהל המלך ויראו כי מת גבורם ויעזבו את אלהיהם ואת סוסייהם ואת חילם וינסו, וירדפם ישראל עד אנטוכיא וישובו בשלום ויבזו מהם בזה הרוב מאד. ויתקבצו זקני ישראל וחכמיהם ויצאו בית יי ויברכו ויהללו את יי המניח להם מאויביהם המושיעים בעת צרתם ומקיים דברו להם וזכרתי אני את בריתי יעקב וכו'. הוא ברחמיו יעשה עמנו נסים ונפלאות כאשר עשה עם אבותינו.

מעשה יהודית

נדפס פה קושטנצינא רבתי אשר היא תחת
ממשלת אדונינו המלך שולטן שוליסאן
ירוש הודו על יד צעיר הכותבים
שמואל בר חיים העליץ זללה אשכנזי

הנוסח העברי מופיע גם בכתב יד רומא, ספריית הקונסטנזה 6/3097 (מכתב יד: 59), דפים 441א-442א, שנכתב בכתיבה איטלקית עבור "אלופי ה"ר יצחק ישר"י מפייסה בכמה"ר מנחם" על ידי בנימין יודע, בין החדשים מרחשון-טבת, שנת ה'קפ"ט. הנוסח דומה מאוד לנוסח העברי, ולמרות שלא שימש כעד-נוסח לחיבורים שנדפסו, נודע לו חשיבות בהיותה עד נוסח קדום הנאמן מעט יותר למקור הערבי, ויתכן שהנוסחאות המודפסים נשתלשלו ממנו או מנוסחים דומים. וזהו הנוסח:

מעשה יהודית

פעם אחת בא קיסר על ירושלם עם ארבעים אלף פרשי' גיבורי חיל ויצר עליה ימים רבים ויקוצו בני ישראל מפניהם במצור ובמצוק ויהיו בצרה גדולה ובסכנה. והיתה בירושלם נערה מבנות הנביאים וראתה הצרה גדולה בעיר ואנשי משפחתו בצער גדול ותשם נפשה בכפה להציל את קהל ישראל, ותבא עם שפחתה לשער העיר ותאמר לשוערים: "פתחו שערים ואצא חוצה כי השם יעשה אות ופלא היום עמנו ואהרוג את הצורך הזה ויושיעו את ישראל על ידי". ויאמרו לה: "לא נפתח הפתח, כי באולי את אוהבת אחד מפרשי הצוררים ותלך עמהם או איזו תחבולה בלבך". ותאמר להם: "חלילה, כי אין בלבי רק אמת, ובטחוני באלהי אמן שיעזרוני מן השמים להרוג ולאבד האויב הרע הזה". ותשבע להם בי-י אלהי ישראל ויפתחו לה הפתח ותצא עם שפח' ותלך אל אהל המלך ותבא לפניו. והנערה יפת תאר עד מאד. וכראותה המלך נשאה חן בעיניו ותשא חסד לפניו. וישאל לה המלך: "בת מי את?". ותאמר לו: "מבנות הנביאים, ושמעתי מאבי, שתכבוש את ירושלם, ואבוא לבקש את נפשי ונפש בית אבי להציל ממות נפשם ולחיותם". ואז ענה לה המלך: "כן אעשה כדברך, ואת תהיי לי לאשה". ותען לו ותאמר: "הנני כאחת משפחתך לעשות הטוב בעיניך. יען תידע כי אני נידה, ובערב אהיה ראויה לטבול. לכן אדוני, צוה את עבדיך, בערב כשיראו שתי נשים לבל יגעו בנו ולא ידברו עמנו משוב ועד רע, ואשוב אליך ותעשה כטוב בעיניך". וישמח המלך שמחה גדולה על הבשורה ועל הנערה כי יפת מראה היא, ויעש המלך משתה לכל עבדיו ויאכלו וישתו וילכו איש לאהליו ולא נשאר עם המלך רק הנערה ושפחתה, ותכוין לאביה שבשמים, ותשלוף החרב ותכרות את ראשו כי הוא היה נרדם מרוב השכרות, ותשם בבגדיה את הראש, ותלכנה שתיקן ותעבורנה במחנה ואין דובר להם דבר עד הגיען לשערי ירושלם. ותקרא לשוערים: "פתחו שערי", כי מן השמים עזרוני והרגתי את האויב". ולא האמינו לדבריה. ובימים היה למלך חכם

אחד עומד וצווה למלך "חדל מבני ישראל ואל תתגר בם כי אלהיהם לוחם בעדם ואוהב אותם מאד ולא יסגירם בידיך. ראה גם ראה מה עשה לאשר היו לפניך ומה היה אחריתם", והיה מדבר תוכחת למלך עד שקצף המלך ויצו לתלותו חי לשערי ירושלים. וכראות הנערה שאינם רוצים לפתוח השער, אמרה להם: "אם לא תאמינו לדברי, הנה התלוי הזה יכיר את ראש הצורר". והראוהו לו ויכירוהו ויאמר "ברוך יי אשר סגר אותנו בידכם והציל אתכם מידו, לכן באלהים חיים תרחמו עלי ותורידו אותי מכאן" וכן עשו, רחמו עליו ויורידו אותו. וישמע הדבר בעיר ויפתחו לה הפתח ויאמרו וישבחו לאל אלהי אבותם אשר נלחם עליהם מן השמים. ואז נתקבצו כל ישראל וגבוריו ויקחו את חרבותם בידם ויבואו במחנה הצוררים, והולכים וקוראין "שמע ישראל יי אלהינו יי אחד". ויראו אנשי המחנה אותם, וילכו איש לאהל המלך ויראו כי מת גיבורם וינסו על נפשם, וירדפו ישראל אחריהם עד אנטוכיא וישבו מהם ויבזו ביזה גדולה. ויתקבצו זקני ישראל וכל החכמים ויבואו בית יי ויהללו את יי המציל אותם מיד כל אויביהם מסביב והמניח להם מכל צרתם ומקיים את דבריו ככתו: "ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני יי אלהיהם". והאל ברחמייו כשם שעשה להם נס והצילם מיד אויביה, הוא ברחמייו הרבים ובחסדיו הגדולים יקבץ אותנו מארבע כנפות כל הארץ ויעשה לנו ניסים ונפלאות. אמן ואמן סלה ועד.

תם מעשה יהודית. וקווי ה' לא יפחדו משטן ממית. בריך רחמנא דסייען אמ'.

נספח ב - נוסח מעשה יהודית במדרש "מה רבו"

נוסחאות "מדרש מה רבו", שמתוך השוואת נוסחאותיהם ניתן לראות את סדר השתלשלותם. לשם ההשוואה הובאו כאן הנוסחאות הבאות: "מדרש מה רבו" כפי שפירסם יעללינעק במאסף "בית המדרש", חדר ראשון; "מעשה יהודית-מדרש לחנוכה" שפרסם לאווינגר בספרו "יהודית-שושנה", נוסח ב'; "מדרש לחנוכה" שפירסם אדלר בספר יובל לכבוד יצחק קיוב; "שאלתא כז" שהדפיס מירסקי במהדורת "שאלות דרב אחאי" שלו; "מעשה יהודית", נוסח א, שפרסם היגער בספרו "הלכות ואגדות"; "מעשה יהודית" שפרסם הרב הרשלר במאסף "גנוזות" חלק א.

מדרש מה רבו	מעשה יהודית (לאוריגו)	מדרש לחנוכה (אדלר)	שאלות דרב אחאי (מדרסקי)	הלכות ואגדות (היגר)	גנוחות (הרשלר)
כיון ששמע מלך יונים שהרגו ישראל הגמון שלו קבץ כל עמו ובא לפני ירושלים במצור ונפחדו היהודים והיתה שם אשה אלמנה יהודית שמה ולקחה שפחתה והלכה אצל שערי ירושלים ואמרה הניחו אותי לצאת שמה יעשה המקום נס על ידי ופתחו לה ויצאה והלכה אצל הגייסות ואמרו לה מה טובך אמרה רצוני לדבר אל המלך והלכה לפני המלך ואמר לה מה תבקשי ואמרה אדוני בת גדולים מישראל אנכי ואחי נביאים ושמעתי מתנבאים שמחר יפול ירושלים בידך כיון ששמע שמח שמחה גדולה. והיה לו אדם אחד מחכמי שהיה רואה וחזה במזלות והיה אומר רואה אני שישראל חוררים בתשובה ואי אתה יכול להם חזרו למקומך ונתמלא המלך חמה עליו וצוה המלך לחטפו ואסרו ידיו ורגליו ותלה אותו על העץ אצל ירושלים ואמר המלך מחר כשתפול ירושלים בידי נהרגו אותו. והיה המלך מאמין יהודית ואוהב אותה ואמר לה רצוני שתנשאי ואמרה לו אדוני המלך איני ראויה אפילו לאחד מעבדיך ואמנם כיון שלכך נוטה לזה תעביר כרוז בכל המחנה שכל מי	כיון ששמע מלך יונים שהרגו ישראל השר שלו קבץ כל חיילותיו ובא ויחן נגד ירושלים ברחוק מול. כיון שראו ישראל כל אותם חיילותיו מיד נפל עליהם פחד ואימה. והיתה שם אשה אלמנה יהודית שמה נטלה שפחתה והלכה לה אצל שומרי השער, אמרה להם פתחו לי שערים שאם רוצה הקב"ה יהיה נס על ידי, אמרו לה אין את מתביישת הקב"ה, שמה ענין נתת באחד מן בעלי החיילות, אמרה להם ח"ו אלא ראינו חלום אמש אם רוצה המקום על ידי יהיה נס לישראל, מיד פתחו לה חוררים והלכה עם שפחתה עד אצל אותן גייסות. שאלו אותה ואמרו לה מה טיבך בכאן, אמרה להם דבר יש לי לדבר אל המלך. מיד חוררים למלך, מיד שיגר המלך סריסיו והביאו אותה לפניו של אותה המלך ואמר לה מה הדבר שלך, אמרה לו אני בת גדולים שבישראל ואחי נביאים וגדולים הם בישראל, שמעתי שהיו מתנבאים ואומרים למחר תפול ירושלים בידך ובאתי כדי שתאמין לי ולמשפחתי. כיון ששמע אותו הרשע שמת שמחה גדולה. והיה לו אדם אחד מחכמי שהיה רואה מזלות, אמר למלך קדם	כיון ששמע מלך יונים שהרגו בני מתתיה את השר שלו קבץ כל חיילותיו ובא וחנה על ירושלים ברחוק מיל. והיו ישר' באימה ופחד גדול ובכבי ותענית וחזרו בתשובה לפני ה' והיו עוסקי בתורה יומם ולילה. והיה שם עם מלך היווני הגמון אחד חכם ונסתכל באצטגנוני ואמ' למלך אדוני המלך כל זמן שישיר' הן אוחזי במצותיה אין שום בריה יכולה להזיק להם. מיד נתמלא חימה עליו וכפחו תחת ידיו ותלאהו בהם חי כדי שלא ימות במהרה אצל שערי ירושלים. והיו רואים אותו כל ישר' מבפני מן החומה כשהיה תלוי ושאלו אותו מן המגדל על מה עשו לו כך. א"ל בשביל שלמדתי זכות על ישר'. מה עשתה יהודית בת מתתיה שהיה יפה עד מאד, כיון שראת' צער ישר' מסרה עצמה לשמים, ואמרה אלך אני בעצמי לערל הזה שאני בטוחה במקום שיעשו לי נס ואהרגו את הערל הזה וישוע את ישר' על ידי. ותעש לה חרב שתי פיות ותשם אותה במנעלה והגיעה עד שערי ירושלים ואמרה לשוערים שיפתחו לה. אמרו שמא חשקת אחד מעבדי המלך. אמרה ח"ו אלא אני בוטחת ברחמי ה' שיעורוני	כיון ששמע אלפירנוס מלך יונים שהרגו ההגמון שלו ואנשיו, עמד וקבץ כל גייסות שלו וחיילותיו, ובא וחנה על ירושלים, והיו ישראל באימה ופחד גדול, וחזרו כולם בתשובה שלימה לפני הקב"ה, והיו רודפי' אחר גמליו חסדים, והיו עוסקים בתורה יומם ולילה. והיה שם במחנה יונים הגמון אחד שמו עכור, אמר למלך עכשיו ישר' והירין וריוין הם בתורה ובמצות ואין אתה יכול להם. מיד כעס עליו, וצוה ואסרוהו ותלו אותו כנגד שערי ירושלים, ואמר לכשתפול ירושלים בידי אהרגו הגמון זה תחלה. והיו ישר' שואלין אותו מעל החומה ואומרי לו מפני מה עשה לך המלך כך, והוא אומ' להם בשביל שלימדתי עליכם זכות. והיתה בירושלים אשה אחת יפה עד מאד ושמה יהודית, וכיון שראתה את ישראל שהיו ריוין וזהירין היה שואל אותה מסרה נפשה לשמים, ואמרה אני אלך אציל עצמי מיד אותו ערל. אולי המקר לי נס ועם כל ישר' ויצילו מיד זה. עמדה וקישרה עצמה, והלכה אצל שומרי השער ואמרה להם, פתחו לי השער ואצא, שמובטחת אני בהב"ה שעל ידי תבוא תשועה לישר'.	כיון ששמע אלפירנוס מלך יונים שהרגו ההגמון שלו ואנשיו, עמד וקבץ כל הגייסות שלו ובא למלחמה על ירושלים. והיו ישראל בפחד גדול, וחזרו כולם בתשובה שלימה לפני המקום, והיו רודפי' אחר גמילות חסדים, והיו עוסקי בתורה יומם ולילה. והיה שם הגמון ושמו עכלור והיה יודע אסלור לוגיאה ואמ' למלך אדוני המלך עכשיו ישראל וזהירין הן במצות ואין אתה יכול להם כלום. מיד כעס עליו המלך, וצוה עליו ואסרוהו ותלו אותו כשואה חי כנגד שערי ירושלים ואמ' כשתפול ירושלים בידי נהרגו ההגמון תחילה. והיו שואלין אותו מפני מה עשה לך המלך כך, חזר ואמ' להם מפני שלמדתי עליכם זכות. והיתה בירושלים אשה אחת יפה עד מאד ושמה יהודית, וכיון שראתה את ישראל שהיו בתורה ובמצות, עצמו לשמים, אמרה אלך אנכי אצל אותו ערל שמה יעשה לי המקום נס על ידי. עמדה וקשטה עצמה, והלכה אצל שומרי הפתח ואמרה פתחו לי ואצא, שמונן ובטחת אני בהקב"ה שעי' יבוא תשועה על ישראל. אמרו לה אין את מתביישת מהקב"ה,	

שירא שתי נשים
 הולכות אצל המעין
 אל יפגע בה לפי
 שצריכה אני לילך
 לשם לרחוץ עצמי
 ולטבול. מיד העבירו
 כרוז ועתה קח
 ועשה המלך כשתה
 גדול ושתו ונשכרו
 ואח"כ הלכו כל אחד
 אחד לאוהלו
 והמלך ישב בחיקו
 וישן והלכה אותה
 יהודית ונטלה סיף
 שלו וחתכה ראשו
 ופשטה סדיו עליו.
 והלכה עם ראשו של
 מלך אצל שערי
 ירושלים ואמרה
 פתחו לי השערים
 שכבר עשה הקי"ב נס
 על ידי ואמרו לה לא
 דיך שונות
 וקלקלת אף שבאת
 בעליה עמנו. מיד
 הראו להם ראשו
 של מלך כיון שראוהו
 פתחו השערים ויצאו
 והרימו קול שמע
 שראל ה' אליהו ה'
 אחד. כיון ששמעו
 יוונים כך אמרו
 למחרת באים עלינו
 והלכו
 והוציאוהו בראש אמה
 ונפל עליהם אימה
 ופחד וברחו כלם
 ודרפו
 אחריהם והרגו מהם
 כמה וכמה. כן עשה
 הקי"ב נקמה
 בשונאיו מחרה
 וחישי לנו ישועה
 כתוב ובא לציון
 נוהל:

יהודית, אני רואה
 ישראל שבזמן הזה
 קצו עומדים בתשובה
 ואין אתה יכול להילך
 אלם
 למקום, והיה המלך
 לבו עצב, כשבאת
 יהודית את ואמרה
 מה שאמרה האמין
 דבריה יותר מכל
 חכמי ויועציו, מיד
 כפת ידיו ורגליו
 לאותו בעל חכמת
 העצה שלו ותלה
 אותו בחיים על העץ
 אצל שערי ירושלים
 ואמר מחר כשתפול
 ירושלים בידי הנגזר
 אותו. והיו יודעים
 ישראל שלמד זכות
 על ישראל והיו
 דואגים עליו. באותה
 שעה אמר לה המלך
 רצונך שתנשאי לי,
 אמרה לו אדוני
 המלך מאין זכיתי
 משאנשא אפילו לא
 מעבדך, אמר
 אעפ"כ איני מבקש
 אלא אותך לנפשי
 מיד אמרה לו אי"כ
 אותה האשה בנדות
 היא עומדת ולערב
 תטבול, אלא אם
 רצונך הוציא כרוז
 שכל מי שרואה שתי
 נשים הלילה הזה
 הולכות אצל המעין
 שבשער אל יפגעו
 בהן ואל יאמרו להן
 כלום. מיד הוציא
 כרוז ועשה כך, ועשה
 משה גדול לכל
 שריו ועבדיו אכלו
 ושתו
 באותה שעה הלכו
 כל שריו איש איש
 לאוהלו, כיון
 שראתה יהודית כן
 נטלה סיף שלו
 וחתכה את ראשו
 ופרסה עליו סדיו
 שלו. והלכה לה עם
 ראשו. אצל המלך
 אצל שערי ירושלים
 ואמרה להם לישראל
 פתחו לי שער
 שכבר עשה הקי"ב
 נס על ידי. אמרו לה
 אינך את מתביישת מן
 הקי"ב, לא דיך
 שונות וקלקלת את
 ישראל:

ומתביישת מהקי"ב,
 או שמא ענין נתת
 באתו הערל הטמא.
 אמרה להם חס
 ושולם, איני
 מתביישת מפני
 שאני מכוונת לשום
 דבר רע שבועלם
 אלא לשם שמים.
 פתחו לה השער
 ויצאה והלכה לה.
 כיון שהגיעה אצל
 מתנה יוונים התחילה
 מקלסת יחי המלך
 יחי המלך, אמרו לה
 מה סיבך בכאן.
 אמרה להם דברי יש
 לי למלך לכו
 והודיעוהו. הלכו אצל
 המלך ואמרו לו,
 נערה יצאה
 מירושלים שאין
 כמותה, והיא רוצה
 ליכנס אצלך ולדבר
 עמך. אמר המלך
 הביאו אותה לפני.
 הלכו מיד והביאו
 אותה לפני. אמר לו
 מה סיבך, אמרה לו
 אדוני המלך אחי
 ואבי נביאים היו
 וכהנים הן, ושמעתי
 שכן ואמרי' אין העיר
 ירושלם נופלת אלא
 בעיר ששמת ביד
 המלך, וששמו
 אלכסנדרוס, ועכשיו
 באתי שתתן לי
 אמנה לכל בית אבי
 ולכל משפחתי. מיד
 נתן לה המלך אמנה.
 אמר לה אם רצונך
 שתינשאי לי ואתן
 לך עד חצי מלכותי.
 אמרה לו, מאין זכיתי
 להנשא אפילו לאחד
 מעבדיו וכ"ש למלך,
 אלא עכשיו אני
 בנדות, ולערב אני
 טובלת ואעשה רצון
 המלך, לא אמרה
 רצונך אדוני אמנה
 צוה ויעבירו כרוז
 בכל הממנה שכל מי
 שרואה שתי נשים
 הללו הולכות אצל
 המעין אל ידבר להן
 טוב ורע. מיד צוה
 המלך ויעבירו כרוז
 בכל הממנה שכל מי
 שאמרה לו היא.
 ומרוב שמחה עשה
 סעודה גדולה ויומן
 כל גדוליו ושריו,
 ואכלו ושתו
 המלך יותר מכל
 מלכות:

אלא שמא ענין
 ענין לאותו ערל
 וטמא. אמ' להם חס
 ושולם, איני
 מתכוונת לשום דבר
 רע שבועלם אלא
 לשם שמים. פתחו
 לה השער ויצאה.
 מחרה היוונים,
 התחילה מקלסת
 ואמ' יחי המלך יחי
 המלך, אמרו לה מה
 סיבך בכאן. אמ'
 להם דברי יש לי
 לכו אל המלך, לכו
 והודיעוהו. הלכו אצל
 המלך ואמרו לו,
 נערה יצאה
 מירושלים שאין
 כמותה, והיא רוצה
 ליכנס אצלך ולדבר
 עמך. אמר המלך
 הביאו אותה לפני.
 הלכו מיד והביאו
 אותה לפני. אמר לו
 מה סיבך, אמרה לו
 אדוני המלך אחי
 ואבי נביאים היו
 וכהנים הן, ושמעתי
 שכן ואמרי' אין העיר
 ירושלם נופלת אלא
 בעיר ששמת ביד
 המלך, וששמו
 אלכסנדרוס, ועכשיו
 באתי כדי שתתן לי
 אמנה ולכל ביתי
 ואבי ומשפחתי, מיד
 נתן לה אמנה. ואמר
 לה אם רצונך
 שתינשאי לי לאשה
 ואתן לך עד חצי
 מלכותי שלי. ענתה
 ואמרה זכיתי לנשא
 אפילו לאחד
 מעבדיו כל שכן
 למלך, אלא עכשיו
 אני בנדות, ולערב
 אני טובלת ואעשה
 רצון המלך, אלא אם
 רצונך אדוני צוה
 ויעבירו כרוז בכל
 מלכותי שכל מי
 שהיה רואה שתי נשים
 הללו הולכות אצל
 המעין אל ידבר
 עמם משום ענין.
 מיד הוציא והכריז,
 ויומן כל גדוליו ושריו
 ואכלו ושתו
 המלך יותר מכל
 מלכות:

ואהרג את הצורר
 הזה. ונשבעה להם
 באמונת שמים ופתחו
 לה ולשפחתו
 ותלכנה בדרך עד
 שהגיעו לפני המלך,
 וכשראה המלך את
 יפיה נשאה לו בעיניו
 ויאמ' לה מי את
 ומאין תבא. אמרה
 לו אנכי מבנות
 הניבא' ושבעתי
 מאבי כשהיה חי
 שתלכד העיר ביד
 מלך גדול ואין מלך
 חצי מכוונת
 וכששמעו ישר' את
 הנבואה האת אותה
 בשם פלוצת ועתה
 הנה באתי אליך
 לבשרך ואני שואלת
 מאתך שתחיה את
 אמי ואת אחי ואת
 כל בית אבי. אמ' לה
 המלך אנכי אעשה
 כדברך ואמלא ונהג
 משאלותיך. והנה
 חותמי בידך ובלבד
 שאקחך לאשה.
 ותאמ' לו אדוני
 המלך ואנכי לא
 אהיה כפחת
 שפחותיך ואם תצוה
 עלי לחיות שפחתי
 לא אסור ממנו. וכן
 ימין או שמאל אבל
 אודיע לך כי אני
 נטמאה והיום נכנס
 ימי לבוני וכתו'
 בתורתנו לטבול
 במים וכדי שאסתר
 אני צרי' לעשות
 מצילה קודם
 שאשכב עמך ואחר
 אעשה כדבר המלך,
 אך צוה מעתה בכל
 ממונותי ובעיותי קול
 בכל קהלך שאם
 יראו הלילה ב' נשים
 יורדות המעין שלא
 יגעו בהם ולא יזיקו'
 ולא ילכו אחריהן
 לראות מה הן
 עושות, ואמר אני
 ואמתי
 להשלים חפצך. מיד
 שמח המלך מאד על
 רוב יפיה ועל חכמת
 דבריה ועל אמריה
 ויותר על הבשרה
 ונשבע לה לקחתה לו
 לאשה ולשום כתר
 לא יתן לה:

שירא שתי נשים
 הולכות אצל המעין
 אל יפגע בה לפי
 שצריכה אני לילך
 לשם לרחוץ עצמי
 ולטבול. מיד העבירו
 כרוז ועתה קח
 ועשה המלך כשתה
 גדול ושתו ונשכרו
 ואח"כ הלכו כל אחד
 אחד לאוהלו
 והמלך ישב בחיקו
 וישן והלכה אותה
 יהודית ונטלה סיף
 שלו וחתכה ראשו
 ופשטה סדיו עליו.
 והלכה עם ראשו של
 מלך אצל שערי
 ירושלים ואמרה
 פתחו לי השערים
 שכבר עשה הקי"ב נס
 על ידי ואמרו לה לא
 דיך שונות
 וקלקלת אף שבאת
 בעליה עמנו. מיד
 הראו להם ראשו
 של מלך כיון שראוהו
 פתחו השערים ויצאו
 והרימו קול שמע
 שראל ה' אליהו ה'
 אחד. כיון ששמעו
 יוונים כך אמרו
 למחרת באים עלינו
 והלכו
 והוציאוהו בראש אמה
 ונפל עליהם אימה
 ופחד וברחו כלם
 ודרפו
 אחריהם והרגו מהם
 כמה וכמה. כן עשה
 הקי"ב נקמה
 בשונאיו מחרה
 וחישי לנו ישועה
 כתוב ובא לציון
 נוהל:

יהודית, אני רואה
 ישראל שבזמן הזה
 קצו עומ

[illegible]

מחנות יונים נבהלו ונודעו, ואמ' מה זה שמא למלחמה באים עלינו, הלכו אצל המלך להודיעו ומצאו אתו הגוף מכוסה בלא ראש. באותה שעה רפו ידיהם ולא עצרו כח ופנו לטוס איש לדרכו, ורדפו ישר' אחריהם והרגו מהם עד אין מספר. ומי שעשה נסים לאבותינו הוא יעשה עמנו נסים ונפלאות.	מצאו אותו פגר המלך מכוסה בלא ראש. באותה שעה רפו ידיהם ולא עצרו כח ופנו לטוס איש לדרכו, ורדפו ישר' אחריהם והרגו מהם עד אין מספר. ומי שעשה נסים לאבותינו הוא יעשה עמנו נסים ונפלאות.	אלהינו יי אחד. וכשהגיעו במחנה יונים נבהלו ונודעו, ואמרו שמא למלחמה באים עלינו, הלכו אצל המלך להודיעו ומצאו אותו מכוסה בלא ראש. באותה שעה רפו ידיהם ולא עצרו כח ופנו ללכת איש לדרכו, ורדפו ישראל אחריהם והרגו מהם לאין מספר ואין מניין. וכן יהי רצון. מי שעשה נסים לאבותינו הוא יעשה עמנו נסים ונפלאות, ונאמר אמן.	באות' שעה פתחו לה. וכששמעו כך מתתיה ובנו ואנשי ירושלים נאספו כלם ויצאו מן העיר ונפלו על האויבים והיו קוראי בקול גדול שמע ישר' י אלהי י אחד. ויעש לו יהוד' מגן אחד וחרות עליו שם מפור' היוצא ממי כמוב' באל' ה'. וכשראו כך אנשי המלחמה הלכו אצל אדוניהם והנה אדוניה' נופל ארצה מבלי גלגלת. ויעזבו את אהליהם ואת כל אשר להם המחנה כאשר היה וינטו לנפשם. ויהרגו בני ישר' מכה גדולה מאד ויכנעו כל הגוים תחת יד ה' ישר' ולא יספו עוד לשאת ראשם ותלך יד בני ישר' הלוך וקשה ...
--	--	---	---

נשלם ספר יהודית

נספח ג - נוסח הסיפור בפיט "אודך כי אנפת בי"

ממואסת* כל עץ הדקיר המזנה / מעכו לנמרים רדף המחנה / מחצם וכלם ויגד לאלפרני.
נע ויאסוף המונו להקמיל / נח קרוב מציון מיל / נע לבבי כיער וכרמל.
נדבו העם לשוב למחוללם / נאנחים בצום ובכי כלם / נחמדים מפז הגו בפלפולם.
נבא למלך הגמונו אכיוור / נדיב יועץ דכס ואפיפיוור / נצרו חקם ויציתוך ככיוור.
נוטן כהאזין עליו הגעיר / סח להוקיעו כבודו להכעיר / סמוך מבא שער העיר.
סעף למחר הקריה כאגחיל / ספי בראש זה יתחיל / סנגרון משנאי תמור השחיל.
סככתני בלילה היא יהודית / סודה ברוך וטעמה עדית / סוחרה לעמה וליון לפידית.
עיר ויושביה בכושר בחזותה / עלתה ותולך עמה שפחתה / על ה' השליכה יהבתה.
עמדה בראש מחנות האויב / עליצותיו להפג וחיילותיו לדייב / על ראשו גמולו לחייב.

סג. ברש"י ביחזקאל הביא 'המואסת כל עץ', אך אין זה מתאים עם האקרוסטיכון האלפ-ביתי. ובהרבה סידורים 'מואסת כל עץ', אך ברוב הסידורים והמחזורים הישנים הגירסא היא 'ממואסת כל עץ'. (במחזור בולוניא עם הפי קמחא דאבישונא, הגירסא היא 'ממואסת עץ').

עדי יפיה הגידו למלך / עלמה שאין כמוה בפלך / ערבה עליו ולהביאה הלך.
 פץ מה דרכך השמיעני / פצתה ממשפחת נביאים אני / פותרים עליך מלכי וקציני.
 פתע פתאום בבוא מחר / פגוזיך יתצו העיר כפחר / פסעתי לבשרך לבל תאחר.
 פורה תדרוך במו חמתך / פקוד וזכור את אמתך / פרחי משפחתי ישרתוך בביתך.
 צפצף כל שאלתך אמלא / צביוני אם תעשי מלפלה / צאצאי בית אביך אעלה.
 צוחה לו אינני טהורה / צו להעביר קול וגזרה / צורו מנגוע בעלמה המיטהרה.
 צהל כסוס מזוין ופךך / צבאיו במשתה שמנים השכר / צוארו לצוד שתה וישכר.
 קפחתו אז שנת תרדמה / קראו לו הנערה לפגמה / קדקדו השכיב וכישן נדמה.
 קמו חיש ופנו לדרכם / קלו רגל מעל מלכם / קדמו וירצו לאהלי סכם.
 קרואה יראת ה' ומשכלת / קצצה גלגלתו כראש שבלת / קחתו והביאתו להטיב תוחלת.
 ראוהו ולא האמינו לה / רצו לאיש אשר בקצפו תלה / רחש הוא ראשו באלה.
 רמש' ההוא גדלו שמחות / רחקו וינוסו יגון ואנחות / רודף ומתנקם כהרף להמחות.
 רקדו וחדו כל הלילה / רנן הנעימו לנורא עלילה / רחפם ופקדם בפסוח וחמלה.
 שחר כהקרין והבוקר אור / שאגו בקול חזק ונאור / שמע ישראל ה' לבאור.
 שודדים כשמעם המלת ההמון / שקדו להקיץ המלך ולכמון / שזפוהו מת משכב בארמון.
 שאונם נכנע ותברח רוחם / שחתו וחגרו בפחד אבתם / שוביהם רדפום והכום לפלחם.
 תמום והרגום תלי תלים / תודות והלל סימו סגולים / תקף הנס קבעו משכילים.
 תחמו הלל לגמור שמונה / תכן נרות להעלות ברננה / תמיד בכל שנה ושנה.
 תאמרו היום שבת וחנכה / תפאר מענינם מענגה ורכה / תעידך נצח כי לך המלוכה.
 יחידך וידידך סלה פקדוך / בל נדמית שגבוך לפדוך / משבי הדירים והכל יודוך, קדוש:

נספח ד - נוסח הסיפור ב"מגילת יהודית"

"מגילת יהודית" כפי שהועתק בכת"י אוקספורד, ספריית הבודליאנה E BEH 10 SM. (מתכ"י: F22713), הנוסח הקרוב ביותר לנוסח שעמד לפני ה'כלבו' ונדפס כאן לראשונה.

מגלת יהודית [לאומרה בחנוכה]

ואתה בן אדם קח לך מגלת ספר בטנך תאכל ומעיך תמלא את אשר אתן אליך ותהי בפיד כדבש למתוק. וברכו את יי אלהיכם אשר עשה עמכם להפליא וידבר עמים תחתנו ומשסינו שסה לנו מפלטנו מאויבנו ומן קמינו תרוממנו. הלא זאת מודעת בכל הארץ יי מנסנו הנלך בתורתו אם לא ובעבודתנו לא עזבנו יגענו הונח לנו. ויהי בראשית ממלכת ירושלם ויקנא דוכוס אחד על ירושלם ועל עמו ויעל ירושלם הוא וכל ממשלתו עמו. ויצר עליה ויבן דיק ולא נתן איש לצאת ולבא ויהיו במצור ימים רבים. ותחזק עליהם הרעב ותבקע העיר ויבא הדוכוס ירושלם ויחזק עליה ויתפשע וכל ערי מצודות ביהודה ויתנו יד תחת ידו ויעבדוהו. וישם את כסאו מעל כסא המלכים אשר היו בירושלם ויעש חיל ויך את ישראל וירש את ארצם. ויקח את אוצרות בית יי ואת אוצרות המלך ויתן עונש על הארץ ולא יכלו בני יהודה ובנימין לשאת את ראשם ויכנעו. ויועץ עם שריו ורוזניו והם הרשיעו לעשות ויאמרו זאת העצה היעוצה לנו נתנה הארץ למורשה מבנותיהם נקחה לנו ותהי נפשם להם לשלל בזאת יאותו לנו האנשים ונהיה לעם אחד. ויטבו דבריהם בעיניו ולא אחר כי חפץ בבת יעקב וישלח ויקרא לכל אנשי יהודה וירושלם ויבאו כלם אל המלך. שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מישועה אל אנכי ומושב אלהים ישבתי אפס כמוני ומושיע אין בלתי מגיד מראשית אחרית את אשר לא נעשו אומר עצתי תקום וכל חפצי אעשה ונתתי עצתי בציון ותפארת יי על ישראל. אין חפץ המלך במוהר כי אם בשלל צבעים רקמה רחם רחמתיים לראש גבר. שמעו זאת בית ישראל העדינה היושבת בבית מכלל יופי וטובת מראה כי תהיין לאיש בעצמו חבריך הביאו אותה אלי ואדענה. שתי אלה לא ישרו בעיני אלמנה וגרושה לא תקחו כי אם בתולה מעמיו. שמעו זאת בית יעקב הנה צרפתיך לא בכסף ובחנתיך ואם לא פתחה אזניך דע את אשר אעשה לך. בחוריך בחרב אהרוג ושריך ושופטיך למרמס אתן ואשיבה ידי עליך ואשדוף כל מבצריך. הנה אלמדך להועיל בדרך זו תלך עוצו עצה ודברו ויתן להם זמן שלשה ימים ולא דברו לו משוב ועד רע ויצאו ממנו סרים וזועפים. ויראו אותו בני ישראל ברע ולא היה

להם ידיים לנֹס הנה והנה וירף ידם ולא מצאו מענה. ויותר מן המועד אשר יעדם וישלח ויקרא אותם ויאסרם ויתנם בבית המהפכת. ויוציא ממסגר נפשם ויאמר להם הראשונות מאז הגדתי ומפי יצאו מדעתי כי קשים אתם ומצחכם נחושה. למען שמי אאריך אפי לבלתי הכרית אתכם שובו עדי ואתנה אתכם לתהלה ולשם ולתפארת. ויענו כלם יחדו בלעגי שפה ובלשון אחרת ויאמרו כדברך אדננו המלך הננו בידיך לעשות כטוב בעיניך. קרסו כרעו יחדו לא יכלו מלט משא ותתעלפנה הבתולות היפות ותבכינה ויאמרו האלהים מצא את עוננו ויתן אותנו למשסה ויבכו בכי גדול. ותחזק דבר המלך ויביאום אל ביתו ותחללנה אותנה והנשים תשכבנה. ותאמרן הנשים השאננות עד מתי יהיה זה לנו למוקש הלא טוב לנו וחדלנו מהיות לאיש ולא נבואה אל משכנותיו ויעשו כן. ותשבת מהעיר קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה ויהיו ימים רבים ולא באו כימים הראשונים ויפלא מאד בעיניו ויחר אפו. וישלח ויקרא אל אנשי העיר הלא זאת דברי ראשון ותקשו ערף הפכתם ולא פנים חי ראשי כי בני מות אתם את אשר לא שמרתם את מצותי. הטוב לכם כי ימשול בכם איש אחד אם משול בכם כל אנשי דעו איפה כי תהיינה להם למשסה. ויאמרו חלילה מעבדיך מחדול לעשות כטוב בעיניך אך אשר חדלנו לתת את בנותינו לאנשים הכסף אזל מכלינו לתת אל בנותינו לכן תעגנה. ויען האיש הבליעל אנסה נא אך הפעם ואראה אם כנים אתם לכן שובו אל אהליכם ואצוה עליכם לאמר. ויעבר קול ביהודה ובארץ ירושלם כל איש ואשה אשר לא ינשא וישים דמים בביתו אחת דתו להמית. זאת שנית כסות דמעה ויחדו איש אל אחיו ותופרנה עצת הנשים. והיה כי תנשאנה לאנשים וילקחו בית המלך וישכבו את הנשים הצובאות. ויהי בימים ההם היתה בעיר מהומה רבה מאד ותהינה בנות ישראל צרורות כל ימי חייהן אלמנות חיות. ויהי כי צר להם ויכנעו וישובו אל יי בכל לבם ובכל נפשם וישמע יי מהיכלו קולם. ויתן להם מושיע את יהודה והאיש גדול מכל בני קדם גבור חיל ואיש מלחמה ויהי לו אחות יפה וטובת שכל ויהי בלב אחיו לתת אותה לאיש ויארס אותה ותהום כל העיר. ויהי בשמעה ותבתן לו לבלתי היות לאיש פן תקח אותי ונפילתי ביד הערל הזה ואני אנה אוליך את חרפתי ואתה תהיה כאחד הנבלים בישראל. עליך יאמרו המושלים בגודה יהודה וגם תועבה עשה את אחותה לקחה ותעניה. ויהי כשמוע אחיה את דברי אחותה ותאלצהו ויחר אפו. ויחגור את חרבו וילך אל בית המלך והוא יושב על כסאו והשרים מימינו ומשמאלו. ויראהו חגור חרב מצומדת ויבזהו ויאמר השלום יהודה תבא נא אחותך ונדענה. ויאמר מה לך ולשלום טוב אל אחרי הכזונה תעשה את אחותי וישלף את חרבו ויכרת את ראשו וגם כל השרים ועבדי המלך המית בחרב. ויצא משם ויתקע

בשופר ויאספו בני ישראל כאיש אחד ויאמר רדפו אחרי כי נתן אלהינו בידינו את כל אויבינו. ויצאו ויכו איש נגדו ויריעו וינוסו והמחנה היה בטח לא יותר מהם איש. ותהי שמחה בישראל כי שמחם יי מאויביהם וישבו באהליהם כתמול שלשום.

ויהי כשמוע אל המלך הגדול אליפורני כי מת אחיו כי הכוהו בני ישראל וישב ממנו שבי ויחר אפו ויצעק צעקה גדולה ומרה עד מאד. ויאסוף את מחנהו עם רב כחול אשר על שפת הים לרוב. ויראו בני ישראל כי התבאשו עם המלך אליפורני וייראו מאד לנפשותם ויבנו עיר מצדות בכל יהודה וירושלם ויכינו שלח ומגנים לרוב ויחזקו את בדיקי חומותם ויעשו מגדלות לתת בו אבנים גדולות ויתנו חיל ואנשי מלחמה בכל עיר ועיר ובירושלם ויקראו צום ויתפללו אל יי. ויעל אליפורני ירושלם הוא וכל חילו אתו ויראו ישראל כי רב מאד מחנהו וייראו מאד. ובכל יום ויום מתהלך סביב החומה עם שריו ופרשיו שלישי ורכבו ויריעו תרועות גדולות ליראם ולבהלם כה עשו ימים רבים. ויאמר איש ישראל מעל החומה ויצעק הושיעה אדני המלך כרתה בריתך אתנו ונשימה אותך למלך לא נחשוב כסף וזהב למאומה אך היה לנו למשען ובוא העירה ומלוך עלינו ואנחנו יחדו נשתחוה להדום רגליך. וידבר אליהם יהודית קול גדול הלא אתם בית ישראל המתם עמי ואת דם אחי אבקש מידכם אם יתן איש את כל הון ביתו לא יציל אותו מידי. והכרתי את ערי ארצך והרסתי את כל מבצרך ועשיתי באף ובחמה ונקה לא אנקך למען תתי אותך למשל ולשרקה וחרפת עמי תשאו לא אשוב אל בית מלכותי עד עשותי המזמתה. ואת אשר נשבעתי אקיימה לא אשיב חרבי מדם ונקם אשיב לצרי. ויען האיש דבר אל יתהלל סוגר(?) כמפתח. ואני ביי אצפה אוחילה לאלהי ישעי. וישב ביום ההוא אליפורני אל אהלו אשר נטה לו לשבת. ויהי ימים יושב באהל עם שרי' ואצילי הארץ ולפניו גדול עצה רב עלילה איש נשוא פנים יועץ וחכם חרשים ונבון לחש. וידבר אל המלך תפל נא תחנתי אחלי אדני לכו ונלכה איש אל בתינו ואל ארצנו ואל נאבדה לשבת באהלים והלחם עם יושבי האי הזאת. הלא ידעת אם לא שמעת את אשר עשה לסיחון ולעוג וליושבי ארצם כל מלכים שלשים ואחד ויכו אותם וירשו את ארץ הנגב השפלה והערבה וכל חוף הים כל עם אשר יחריד אותם כלם בחרב יפולו הנה יי יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש. אבי ראה גם ראה מאת אחיך חרפתו אשר חרפום יי השיב גמולו בראשו כי יי אלהיהם הוא אלהי האלהים ואדני האדנים ליי הארץ ומלואה. ומי יוכל לדין עם שתקיף ממנו יי ילחם להם והנביאים נבאו להם לאמר עופל בת ציון עדיך תאונה ובאתה הממשלה הראשונה לבת ירושלם אם לי ולקולי תשמע איש אל ארצו יפנו.

ויהי כשמוע אליפורני את דברי האיש הזה ויחר לו מאוד ויאמר איש הדמים שקר אתה אומר אלי אל היהודים אתה נופל ויקצפו השרים עלי. ויאמרו להתרפות לב אנשי המלחמה באתה ומי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל את ירושלם. ויתפשוהו וישבעו חי נפש אדננו המלך כי בן מות הוא. ויען המלך יען כי דבר טוב על היהודים כמשפט הזה אעשה לו את משפטו חרצתי. לכו ותלו אותו מהלאה לשערי ירושלם ידיו אסורות ורגליו לנחושתיים אל תמיתוהו אך ברעב ובצמא תניחוהו לחורב ביום ולקרח בלילה. והיה ביום ההוא יראה את נקמתי מיושבי יהודה וירושלם עבדי יאכלו והוא ירעב עבדי ישותו והוא יצעק מכאב לב ואכהו פעם אחת ולא אשנה לו יבא נא ויושיעוהו ומי מידי יצילהו. ויצו את נעריו לאמר ויאסרוהו בעבותים חדשים ויתלוהו ויניחוהו. וישא את עיניו בשמים ויאמר אמותה הפעם אחרי ראותי נקמה מאליפורני ומעמו ויעמד בין השמים ובין הארץ שלשה ימים ושלשה לילות לחם לא אכל ומים לא שתה. ויהי בשלשה הימים ואשה אחת מנשי בני הנביאים ושמה יהודית צעקה אל יי ותתפלל ותצם ותתחנן לו אנא יי עושה חסד לאלפים זכרה לחסדי דוד הנאמנים. ויהי אחר התפללה ותצלח רוח יי ותשם לה בלבה ותאמר אל שוע"ר העיר פתח את שערי העיר אולי יהיה יי אתי ויושענו מיד אויבינו. ויאמר השוע"ר מה זאת מהרת לצאת הלא אל מחנה אליפורני את נופלת ותעגבי אליו ותזני את פלגשך אתך. ותען יהודית ותאמר בצום עניתי נפשי ואשפוך את שיחי לפני יי הניחי אותי כי עת לעשות ליי. וירא השוער את טעמה ויאמר לכי ואלהי אבתיך יהיה עמיך. ויפתח השוער הפתחה בלאט ותצא היא ושתי שפחותיה והדלת סגר אחריהן. ויהי כצאת הגבירה היא ושתי שפחותיה ההולכות לרגליה ותלבש בגדי מלכות ותשם כתר מלכות בראשה ותטב את ראשה ותרב תפארתה ותגדל יפעתה ותהי יהודית נושאת חן בעיני כל רואיה. ותלך ותבא במחנה אליפורני ויראו אותה ויהללוהו אל המלך. ותשאל ותאמר איפה בית המלך וילכו עמה חיל לרוב מאד. ויהי כבואה אל המלך ותשתחו אל פניו ארצה ויהי כראותו אותה ותשא חן וחסד לפניו ויבהל ויאמר למי הנערה. ותען ותאמר מבנות ישראל אנכי ואבואה היום להתנפל ולהתחנן אליך תמצא שפחתך חן בעיניך ופרשת כנפך על אמתך. ויאמר המלך שאלי אחותי מה שאלתך ומה בקשתך עד חצי המלכות ותעש. עתה אדני המלך הנה לשפחתך אב זקן איש האלהים מבני הנביאים הוא ויקם מתוך העם ויעמד לראש הר הזתים ויאמר שמעו נא דברי את אשר אלהי שולח אליכם. על מי בטחת ותמרוד במלך הגדול אליפורני עבדי והיה אם תצאו אליו והיתה נפשכם לשלל וחייתם. ואם אין שמעו דברי כעת מחר יבא עבדי אליפורני וישב על כסא דוד ומשל ממשל רב ואתם לא תנצלו

מידו ואת הרויכים תבקע ועוללכם ירטש נאם יי. ויהי כשמעם ויחדדו אחריו וירדפוחו וילך וישב אל אחד ההרים לראות את אשר יהיה בעיר והוא צוה לי לכי ומלטי את נפשך וצאי אל המלך הגדול ומלא את דברך ודברי אלי טוב לפני המלך ואמלטה גם אני בגללך. עתה באתי תפול נא תחנתי בבואך העירה תחיה את אבי ואת אמי ואת אחי ואנכי אהיה כאחת שפחותיך. ויהי כשמוע אליפורני את דברי הנערה וישמח ויאמר אל תראי כי אעשה כנפשיך ואציל את נפשותיהם ממות. ואת תהיה על סיתי ומלכת בכל אשר תאוי ואביך אשימנו שומר לראשי כל הימים. באי נא שכבי עמי אחותי כי גדולה אהבה אשר אהבתיך אהבת תענוגים. ותען יהודית ותאמר אנא אדני על רוב יפעתך שפך בדם חמתי אך בלילה אטהר מזובי וארחץ בנקיון כפי עד הערב תנה ידיך. ויאמר כדברך אחותי אך אל תאחרי אותי הלילה רחצי הזכי שתיים שאלתי מאת אדני אל תשיבי את פני ריקם. הסר אהלי האנשים וירחקו מעלינו הרחק כמסחוי קשת פן יראו אותנו ויגידו את אשר יראו ונבוזה בעיניהם. גם אם יראו אותנו בני החיל מתרפקים בעיינות ובנחלים אל יגעו בנו ודברנה דבר ויאמר טוב. ויהי כי חפץ בבת יהודית ותזעק בקול גדול בכל המחנה וירחיקו מעליהם מאד וייראו לנפשותם. ותאמר יהודית צמאתי וגם בצום נפשי ענית. ותאמר לשפחתו בשלי לי שתי לביבות ואכרה מידך ותעש לה הלביבות וימלחם עד מאד ובחריצי החלב שפך על הסיר. ויקחם ויביאם החדרה אשר אליפורני שמה. ויעש אליפורני כרה גדולה את משתה יהודית ויאכל את הלביבות ואת חריצי החלב וישת לבו וישכר ויתגל בתוך אהלה וישכב וירדם. ויהי כראות יהודית כי שותה שכור הוא נופל ארצה ואין איש אתו בבית ותקם על רגליה ותפרוש כפיה השמימה ותאמר אנא יי הצליחה נא לאמתך היום והושיעה את ידי לי. ותקח החרב ותבא אליו בלט והוא נרדם ותרים ימינה ושמאלה ותך את ראשו ויכהו ותמיתהו. ותכרות את ראשו ותשם אותה לוטה בבגדיה ותלך עם שפחותיה מתופפות ושמחות על פתח העינים. ויראוהו אנשי המחנה וייראו מגשת אליהן. ותבאו אל שערי ירושלם ויקראו אל השוע"ר פתח לאהובת רע ותפתח לה ותראהו את הראש ויאסוף אליו את כל אנשי העיר ולא האמינו ויאמרו פן מצאה ראש מושלך בדרך ותקחהו לנו. ותאמר אם לי ולקולי לא תשמעו אעידה לכם עדים נאמנים הנה מהלאה לשערי ירושלם איש גבור חיל יועץ למלך ויצו לתלותו בידיו על אשר דבר טוב על היהודים אל המלך. וירצו ויקחהו ויאכילוהו וישקוהו ותשב רוחו אליו ויראוהו את הראש ויאמר יהי שם יי מבורך כי לקח את נקמתי מאליפורני דעו איפה כי אין אליפורני חי כי אם מת. וישמעו אל דברי המבשר וישתחו ליי ויאספו כל אנשי המלחמה ויצאו בצאת השמש תגורי חרב ויפלו במ פתאם וילחמו במ. ויראו גבורי אליפורני כי

כן ויבואו אל אהל אליפורני וימצאו הפתח כי נסגר ויחילו עד בוש ויקראו בקול גדול ואין עונה ויפתחו ויראו את אדניהם נופל ארצה מת. ויהומם יי בקול גדול וינוסו ויפלו חללים רבים לא נשאר בהם עד אחד כן יאבדו כל אויבינו יי. וישובו ביום ההוא שמחים וטובי לב על כל הטובה אשר עשה האלהים לנו. ותהי יהודית מולכת על הארץ ושופטת את ישראל. על כן יעשו בני ישראל בסירות ובחוחים כרה גדולה עד מאד בחריצי החלב שמחה ומשתה ויום טוב ומשלוח מנות איש לרעהו תופיני מאכל מרחשת ולוש בבצק עד חומצתו ובדבש תגדל תפארתו. ומעשה אופה רקיק לזכרון עובר ומתעבר על ריב לא לו. והשתיה כדת אין אונס כי כן יסד המלכה יהודית על כל רב ביתו לעשות כרצון איש ואיש. קיימו וקבלו היהודים עליהם לקיים את דברי האגרת הזאת ולעשות ימי משתה ושמחה ויום טוב. ועתה אלהים כאשר היית עם אבתינו כן תהיה עמנו והוציאה ממסגר נפשנו ואנחנו ביי נצפה נוחילה לאלהי ישענו. הנה יי ישמיע אל ציון הנה ישעך בא הנה שכרו אתו וקראו להם עם קדוש גאולי יי. אמן אמן סלה.

נשלמה כתיבת זה הספר על יד צעיר שמייל דאשקולה בשלשים יום לחדש סיון שנת קס"ב. ברוך השם המלמד ידיו לקרב ומרומם על כל ברכה ותהלה אמן אמן סלה.

נספח ה - נוסח הסיפור בספר "חמדת ימים"

סיפור מעשה יהודית

ויהי בימי אליפורני מלך יון מלך גדול וחזק והוא כבש מדינות רבות ומלכים חזקים והחריב טירותם והיכליהם שרף באש. בשנת עשר שנים למלכותו שם פניו לעלות ולכבוש ירושלים עיר הקדש, וקיבץ מאה ועשרים אלפים שולפי חרב ותשעים ושנים אלף בעלי חצים. ויאמר המלך אליהם הנה עם בני ישראל אשר בירושלים משונים בדתיים ואת דתי המלך אינם עושים, הוות בקרבה ולא ימיש מרחובה תוך ומרמה, עתה קומו ונקומה עליה למלחמה ולא יזכר שם ישראל עוד.

ויען מלך אחד אשר היה כבוש תחת ידו במלחמה ויאמר לו חדל לך המלך מאלהי עולם אלהי ישראל אלהי האלהים ה' גבור מלחמה מושל בגבורתו עולם, עיניו בגוים תצפנה הסוררים להלחם עם עמו ונחלתו לא ימלט, ולא עוד אלא שכל אומות העולם נקראו נכרים וישראל הם עם קרובו ומי יגש ויערב אל לבו להלחם עמם, לך התבונן במלכים הראשונים שעברו על שפשטו ידיהם בישראל מה עלתה בהם כמו

פרעה וסנחריב ויתר המלכים, נבול תבול אתה וכל העם אשר ברגליך ולא תוכל להלחם בישראל אשר מנשרים קלו מאריות גברו הלא המה הגבורים אשר מעולם אנשי שם.

ויהי כשמוע אליפורני המלך את דברי המלך ההוא ויקצוף המלך מאד וחמתו בערה בו לאמר מי זה ואיזה הוא אשר מלאו לבו לאמר כי עם בני ישראל רב ועצום ממני ואשר כה בהם לעמוד בפני חיילי הרבים כחול הים, ומי בכל אלהי הארצות אשר הצילו את ארצם מידי כי יציל ה' את ירושלים מידי.

ויחר אפו מאד ויצו לייסר את המלך ההוא בשפטים גדולים כי דיבר סרה על עוצם חיילותיו לאמר כי לא יעצרו כה בפני עם בני ישראל, ויצו המלך לאנשי הצבא לאוסרו בנחשתים ולהוליכו אל מחנה העברים לירושלים באף ובחימה ובקצף גדול לאמר ככה יעשה לאיש אשר דיבר טוב על ישראל, קום לך אתם והיה באבדי את ישראל תפול גם אתה כמוהם כנפול בני עוולה, ויקחו אותו עבדיו וביאו אותו מחנה ישראל פתח שערי ירושלים וישבו אל אדוניהם.

והמלך בא ברחובות ירושלים אסור בכבלי ברזל וימצא שם שרי צבאות ישראל עוזיהו בן מיכה וכרמי ויתמהו איש אל אחיו ושאלו את פיו, ויספר להם את כל אשר קרהו על כי דיבר טוב על ה' ועל ישראל עמו ואשר ציוה המלך למסור אותו ביד ישראל להמיתו בחרב בהריק חרבו בישראל, ואשר אמר ארדוף אשיג אריק חרבי תורישמו ידי וחירף מערכות אלהים חיים לאמר מי בכל אלהי הארצות אשר הציל את ארצו מידי כי יציל ה' את ירושלים.

ויהי כשומעם שרי ישראל את דברי המלך רעדה אחזתם שם חיל כיולדה ויבואו אל מקדש ה' וישתחוו לה' בבכי ובצעקה גדולה ומרה לאמר, ה' אלהי ישראל יושב הכרובים אתה הוא האלהים לבדך לכל ממלכות הארץ אתה עשית את השמים ואת הארץ, הטה ה' אזנך ושמע פקח עיניך וראה ושמע דברי אליפורני אשר חירף מערכות אלהים חיים ומלך עולם, אמנם ה' החריבו מלכי אשור את הגוים ואת ארצם ונתנו את אלהיהם באש כי לא אלהים המה כי מעשה ידי אדם עץ ואבן ויאבדם ועתה ה' אלהינו הושיענו נא מידו, שפוך חמתך על הגוים אשר לא ידעוך ועל הממלכות אשר בשמך לא קראו כי לא תעזוב הבוטחים בשמך וכי תשפיל הגבר אשר הובטח באדם ובגבורת הסוס יבטח.

ויהי ככלות את תפלתם לפני ה' נחמו את המלך ההוא וידברו על לבו לאמר, ה' אלהינו ואלהי אבותינו אשר הודעת את שמו ואת גבורתו יהיה מגן עורך והוא

יראך את מפלת האויב הרע הזה בנקום ה' אלהינו נקם נקמת בני ישראל ויהי ה' עמך ואיתנו תשב בטוב בעיניך, ובא עוזיהו וקבלו בביתו ויעש לו משתה גדול ואחר כך נתקבצו כל העם ויתפללו כל הלילה שואלים עזר מאת ה'.

ויהי ממחרת היום הזה ציוה אליפורני לעלות למלחמה עליהם והעם הרגליים אנשי חיל היו מאה ועשרים אלפים איש והפרשים י"ב אלפים נתקבצו יחדיו בכח גדול וביד חזקה נגד בני ישראל, וכאשר ראו בני ישראל את ריבויים ישבו על הארץ ויעלו עפר על ראשם ויצעקו בני ישראל אל ה' להושיעם מיד אויביהם ויקחו את כלי זייניהם וישבו בדרכים הצרים אשר בהם נתיב ההר וישמרו אותם יומם ולילה.

ואליפורני בלכתו סביב ההר מצא סילוני המים אשר חוץ לעיר ויצו לנתוש ולנתוך ולהאביד ולהרוס אותם, ויבואו חיילי הצבא אל המלך לאמר לו כי בני ישראל אינם בוטחים לא בחנית ולא בחיצים ולא בקשת אפס ההרים הרמים וכל הגבעות מחזיקים אותם, ואתה למען תוכל להם בלי מערכת מלחמה שום תשים שומרים על מקורי המים לבלתי יוכלו לעלות מים מהמה ותמית אותם בצמא מבלי חרב או ימסרו לך את העיר מפני הצמא, וייטב הדבר בעיני המלך ולפני כל שליטיו וישם מסביב שרי מאות על מקורי המים.

ויהי לעשרים יום אחרי שומו ממשמרה זאת נתמעטו המים מהבורות ומהפלגים לכל יושבי ירושלים ויצמא העם למים, ויאספו בני ישראל אל עוזיהו כל האנשים והנשים בחורים ונערים יחד כולם פה אחד לאמר, ישפוט אלהים בינינו ובינך כי הריעותה לנו ומאנת לענות מפני המלך ועל כן ימסור אלהים אותנו בידיהם ואין עוזר ונפלנו לעיניהם ברוב הצמאון ועתה נמסור עצמנו בלב שלם למלך, הלא טוב לנו לעבוד לה' והיינו עבדים לאליפורני ממותינו בצמא ומהיותנו דראון לכל בשר בראותינו בנינו ובנותינו מתים לפנינו, מעידים אנחנו היום את השמים ואת הארץ ואת אלהי אבותינו הפוקד עלינו כפי עונותינו כי תמסרו תכף ומיד את העיר ביד חיל האויב ונמות מהרה לפי חרב.

ויהי כשזומעם את צעקת בני ישראל כל שרי צבאות ישראל צעקו צעקה גדולה ומרה ויבכו בכי גדול תוך ההיכל ויצעקו אל ה' קול אחד לאמר חטאנו עם אבותינו העוינו הרשענו, אלהים אל דמי לך אל תחרש ואל תשקוט אל, כי הנה אויבך יהמיון ומשנאיך נשאו ראש, על עמך יערימו סוד ויתעצו על צפונך, אמרו לנו ונכחידם

מגוי ולא יזכר שם ישראל עוד, אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלהים, כי נועצו לב יחדיו עליך ברית יכרותו.

אנא האל אב הרחמן חמול על עמך ועל נחלתך ואל תמסור בני בריתך ביד העמים אשר לא ידעוך, למה יאמרו הגוים איה אלהיהם, וברוב גאונך תהרוס קמין, עשה להם כמדין כסיסרא כיבין בנחל קישון, נשמדו בעין דאר היו דומן לאדמה, שיתמו נדיבמו כעורב וכזאב וכזבח וכצלמונע כל נסיכמו.

וכאשר כלו הצעקות והבכי קם עוזיהו ועיניו זולגות דמעות ואמר אליהם חזקו ויאמץ לבבכם אחי ונקוה חסד מ' עוד חמשה ימים אולי ישוב חרון אף ה' ויתן כבוד לשמו, ואם אחרי חמשה ימים לא יושיע ה' לנו נעשה כאשר דיברתם.

ויחי כשמוע את הדברים האלה יהודית האלמנה בת בארי והיא היתה יראת ה' מאד ותעש לה יהודית בעליות ביתה חדר מיוחד להתפלל בו ותשב שם עם נערותיה, והיא היתה מענה בצום נפשה כל ימי חייה והיא היתה אשת יפת תואר מאד ותהי יהודית נושאת חן בעיני כל רואיה כי היתה יראת את ה'.

והיא כאשר שמעה כי דיבר עוזיהו למסור את העיר אחר חמשה ימים שלחה לקרוא את הכהנים חברי וכרמי ויבואו אליה, ותאמר אליהם יהודית מ' זה הדבר אשר חשב עוזיהו לעשות למסור את העיר ביד האויב אם לא יבא ישועתינו תוך חמשה ימים ומי אתם כי נסיתם את ה', לא זו הדרך לקבל חסד המקום ברוך הוא רק להעיר חרון אף ה', האפס לנצח חסדו כי שמתם גבול לחסדיו ולרחמיו לשום לכם יום כפי בחירתכם, חלילה לסור מאחרי ה', חסדי ה' כי לא תמו כי לא כלו רחמיו, טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' כי לא יזנח לעולם ה' כי אם הוגה וריחם כרוב חסדיו, רגע ידבר על גוי ועל ממלכה וניחם על הרעה.

ועתה לכו ונשובה אל ה' כי ארך אפים הוא ונשאלה ממנו סליחה וכפרה על זה העון בבכי ובצום ואל אלהינו כי ירבה לסלוח ועת צרה היא ליעקב וממנה יושע, וכאשר נבהלה נפשינו מפני זדונם כן נגילה ונשמחה בישועתו כי לא הרשענו כאבותינו אשר עזבונו ויקטרו לאלהים אחרים ועל כן נמסרו לחרב ולשבי ולחרפה ולכלימה ביד שונאיהם, ואנחנו לא נדע אל אחר זולתי אלהינו אין עוד מלבדו והוא ידרוש דמינו מיד קמינו למען כבוד שמו.

ועתה אחי אתם הכהנים לה' ונפש כל עמו ישראל תלויות בכם ואתם חזקו ויאמץ לבבכם ולב כל ישראל לאמר אליהם כי אבותינו הובאו בניסיון לנסות אותם

אם באמת אהבו את ה' אלהיהם, ואתם תאמרו אליהם כי אברהם אבינו עמד בנסיונו של מקום וה' אהבו וכן יצחק ויעקב ומשה ושאר האבות נמצאו נאמנים לפני ה' ביסורין, וכל מי שלא עמד בנסיון ביראת ה' והתלוננו לפני ה' נגפו לפני המשחית וימותו במכת הנחשים, ועתה התבוננו וראו כי כאשר ייסר איש את בנו ה' אלהינו מייסרנו ולמות לא נתננו בעבור שמו הגדול והנורא.

ויאמרו אליה עוזיהו והכהנים צדק כל אמרי פיך אין בהם נפתל ועקש, נואלנו ואשר חטאנו לשום גבול לישועת ה' ולכן העתירי בעדינו כי ישרה ויראת את ה' את, ותאמר להם יהודית אנכי אתפלל לה' בעדיכם וגם אתם העתירו אל ה' בעדי להקים את עצתי אשר חשבתי לעשות לנקום נקמת בני ישראל מאת היונים.

ולבן לעת ערב תעמדו בשערי העיר ואצא אני ושפחתי עמי בלילה, ואתם אל תחקרו ממני אנה אני בא אפס כי תמיד תהיה תחינתכם בפיכם לה' אלהי ישראל לפקוד את עמו בעבור כבוד שמו, ויאמר אליה עוזיהו לך לשלום ואלהי ישראל יתן את שאלתך אשר שאלת מעמו ויהי ה' עמך לנקום אותנו מאויבינו אמן.

ויהודית נכנסה בחדרה ותלבש שק ואפר ותעל עפר על ראשה ותשתחוה לה' ותשפוך את נפשה בצום ובבכי ותפלה לפני ה' וכה אמרה בתפלתה, ה' אלהי שמעון אבי אשר שמת בידו חרב להתנקם מהנכרים אשר טמאו וגילו את ערות דינה אחותם ונתת את נשיהם בשבי ואת בנותיהם וכל שללם לבז ביד עבדיך אשר קנאו את קנאתך.

פקדני נא ה' אלהי כרוב חסדך כי כל דרכיך צדק ומשפטיך תהום רבה והבט נא את מחנה האויב הרע הזה אשר חירף מערכות אלהים כאשר ראיתה את מחנה מצרים ברודפם חמושים אחרי ישראל עמך ונחלתך אשר בטחו במרכבותיהם ובסוסיהם וברוב חילם והשקפת על מחניהם והבהלת אותם במחשכים, תהומות יכסיומו ירדו במצולות כמו אבן במים אדירים.

כמוהם יהיו גם אלה ה' אלהי הבוטחים על חילם וברכב ובפרשים ובחיצים ובקשת המתהללים בחניתותיהם, ולא ידעו ולא יבינו כי אתה ה' אלהינו ה' איש מלחמות יעיד קנאה יריע אף יצריח על אויביו יתגבר, חשוף זרוע גבורתך כבראשונה ושבור באש גבורתך אל הגוים אשר לא ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך לא קראו, אשר אמרו נירשה לנו את נאות אלהים לבא במקדש ולטמא היכל קדשיך ולנתן קרן מזבחך.

אנא ה' עשה למענך אם לא למענינו, חרבם תבא בלבם וקשותותם תשיברנה, ולצר הצורך הרע הזה אליפורני המלך קדמה פניו הכריעוהו וילכד בפח עיניו לאהוב אותי ותחלהו בחולי החשק בי ותן בנפשי חוזק למיאוסו ובידי כח ואל להשמידו, יפלו במכמוריו רשעים יחד אנכי עד אעבור ויהיה זה זכר לשמך הגדול כי תמכור אותו ה' אלהי ביד אשה.

ואתה ה' לא בגבורת הסוס תחפץ ומלכות זדון לעולם שנאת, שועת עניים אתה תשמע צעקת הדל תקשיב ותושיע, חנני ושמע תפלתי ושועתי האזינה אל דמעתי אל תחרש, ותן דבר בפי ועצה בלבי לקיום בית מקדשך למען ידעו כל הגוים כי אתה אלהים חיים ואין זולתך אלהים.

ויחי ככלות יהודית להתפלל לה' את כל התפלה והתחינה הזאת ותקם מן המקום אשר השתחוה שמה לה' מכרוע על ברכיה וכפיה פרושות השמים, ותקרא את שפחתה ותבא אל היכל ביתה ותסר בגדי אלמנותה והשק מעליה ותרחץ את גופה ומשחה עצמה בשמן המור ותקלע את קלעות שערותיה ותשם כתר על ראשה.

ותלבש בגדים יקרים מוזהבים ותכשיטים חריטים ושהרונים ועגילים וטבעות ותיפה את עצמה בכל תמרוקן הנשים וכ"ד קישוטיה, וה' נתן לה זיו ויופי הרבה למצוא חן בעיני כל רואיה, ותתן יהודית ביד אמתה שפחתה נאד חלב וחמת יין וצלוחית שמן וקמח ולחם וגבינה ותלך לה.

ובאשר באה אל שערי העיר מצאה את עוזיהו ואת הכהנים המקוין אותה שמה, ותעבור לפניהם ויאמרו לכי לשלום ואלהינו יתן חן וחסד בעיני כל רואיך ויתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא לטובה ותתהלל עליך ירושלים עיר הקדש ותהי שמך בכלל החסידים ובמספר הצדיקים ויענו כל העם אשר שם אמן.

ותצא יהודית מן העיר היא ואמתה, ויהי כאשר ירדו מן ההר בעת עלות השחר פגעו בה משומרי המלך אליפורני ויתפשוה לאמר מאין באת ואנה תלכי, ותאמר אליהם יהודית מבנות העברים אנכי ואברה בהחבא מאיתם כי ידעתי כי ימסרו בידכם, ולכן חשבתי אצלי לאמר אלכה נא לי לפני שער אליפורני לגלות לו סודות עם היהודים ולהורות לאנשי הצבא את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון ללכוד את העיר ולתופשה ולא יפול ממחנהו עד אחד.

ובאשר שמעו את דבריה האנשים אשר תפשוה הביטו את תוארה ויפיה והמה ראו כן תמהו מנועם אמרותיה במועצות ודעת, ויאמרו אליה ברוך טעמך כי הלצת

נפשך ממות וחכמת בעצתך לבא אל אדונינו, ותדעי באמת כי בעמדך לפניו ייטב לך ותמצאי חן וחסד בעיניו ויביאו אותה למלך.

ומיד כאשר באתה לפניו וישא המלך את עיניו וירא את יופיה וזיו הדרה בערה בו אש החשק והתאוה ויחלה המלך מחולי החשק, וכל שריו ועבדיו הפרתמים היושבים לפני המלך אמרו מי אשר ימאס בעם העבריים אשר יש להם נשים יפות כאלה ומי לא ילחם עמדם בעבורן, וכאשר ראתה יהודית את המלך יושב על כסא מלכותו השתחוותה לו אפים ארצה ויקימוה עבדי המלך כי כן מצות אדוניהם, אז אמר לה המלך תגילי ותשמחי בלבבך ואל תיראי כי לא אחפוץ במות כל אשר יחפוץ לעבדני ולא הייתי מרים חרבי וחניתותי על עמך אם לא מאסוני, ועתה תאמרי נא לי על מה נסת וברחת מעמדם ותבחרי לבא אלינו.

ותאמר לו יהודית אנחנו חטאנו לפני ה' אלהינו ולכן דיבר ביד הנביאים אל העם לייסר אותם על עוונם, ועל כן בני ישראל פחדו ממך כי חטאו לפני ה' אלהיהם וכבד הרעב בהם והנה נחשבנו כמתים מפני הצמאון עד אשר הסכימו לשחוט את צאניהם ולשתות את דמם, וחשבו להמיר את הקדשים אשר ציוה ה' אלהיהם בשמירתם ושלא יהנו מהמה בחטים ביין ובשמן ואם יעשו זה המה יאבדו ואתה תעמוד, וכאשר ידעתי זה אני אמתך נסתי מאתם ושלחתי אלהים להגיד לך.

ואולם אנכי יהודית אמתך עובדת את ה' אלהי גם עתה בהיותי אצלך אשר על כן אנכי אצא שלש פעמים ביום ואתפלל לפני ה' אלהי ואתנפל לפני אלהי והוא יגיד לי מתי ישלם להם כפועלם וכרוע מעללותם ואבא ואגיד לך ואעבורך בכל חוצות ירושלים ויהיו כל עדת בני ישראל כצאן אשר אין להם רועה ולא יחרץ כלב לשונו נגדך כי כל זה נאמר לי במראות האלהים ולמען חרון אפי ה' שולחתי להגיד לך כל זה.

וייטב הדבר בעיני המלך ובעיני כל עבדיו ויראו האנשים ויתמהו בראות חכמתה כי רבה, ויאמרו איש אל רעהו אין אשה משכלת כזאת בכל הארץ ביופי בחן ובשכל, ויאמר לה המלך הטיב אלהים עמך אשר שלחך לפני למען תמסור את עמך בידינו ובעבור דבריך הטובים אם כה יעשה לי אלהיך, אלהיך אלהי ואת תהיה ראשונה במלכות ויהי שומעך בכל הארץ.

ויצו המלך להביא אותה בבית נכותו ויצו להאכילה מעל שלחנו, ותאמר לו יהודית לא תוכל אמתך לאכול מאשר צוית לתת לי פן יקראני אסון אבל אוכל מאשר

הבאתי עמי, ויאמר אליה המלך ואם יחסר לך את אשר הבאת לך עמך מה נעשה לך, ותאמר יהודית חי נפשך אדוני שלא יחסר לי זה עד אשר יקים ה' את דברי אשר חשבתי לעשות.

ותשאל עוד בעת בואה אל האהל רשות לצאת בלילה ובעת עלות עמוד השחר חוץ מן המחנה להתפלל לה' אלהיה שלשה ימים, ויצו את אנשיו להניחה ולעשות כל חפצה ולצאת ולבא ולהתפלל לפני ה' אלהיה, ותצא בכל לילה ולילה מחוץ למחנה לטבול את גופה תוך ברכת המים ובעלותה מלטבול שפכה את נפשה בבכי ואנקה לפני ה' אלהי ישראל לישר את דרכה בישועת עמה, ובאה אל האהל בטהרתה ותאכל בסעודת הערב.

ויהי ביום השלישי ויעש המלך משתה גדול לכל שריו ועבדיו ויאמר אל סריסו שומר הפלגשים לאמר, לך נא ראה אם תוכל לפתות ולרצות את יהודית הזאת שאבא אליה, ואז בא הסריס אל יהודית ויאמר אליה אל תבושי ואל תכלמי לבא אל אדוני ואולי ייטב לך לאכול ולשתות עמו.

ותאמר לו יהודית מי אנכי אשר אמנע מאדוני כל אשר ייטב לו וכל הישר בעיניו אעשה כי כל אשר יחפוץ אדוני המלך הוא טוב לי כל ימי חיי, ותקח ותלבש בגדי תפארתה ותבא ותעמוד לפניו, ויהי כראות המלך את יופיה תכף הוכה ונחלה מאהבתו אותה, ויאמר לה המלך אכלי לחמך בשמחה ושתי בלב טוב יינך כי מצאת חן בעיני, ותאמר לו יהודית אשתה אדוני כי שמח לבי ויגל כבודי היום שמחה רבה מכל ימי חיי, ותשב ותאכל ותפתח את נאד החלב ותשת וגם את המלך השקתה וישמח ויגל המלך עמה מאד וישתה יין הרבה מאד ממה ששתה כל ימי חייו.

ויהי אחרי כן הלכו כל עבדי המלך איש איש על מקומו ויסגור סריס המלך את דלת האהל אשר שם יהודית עם המלך וילך לו ויהודית לבדה באהל ואליפורני המלך במסתו ישן כמת, ותאמר יהודית אל אמתה לעמוד בחוץ לשמור לפני האהל, ותעמוד יהודית לפני המטה ותתפלל בדמעות רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע וכה אמרה בתפלתה, חזקני ה' אלהי ישראל ואנקמה את נקמת עבדיך ישראל לחזק בריחי שערי ירושלים עיר מקדשך, סמכני כאמרתך ואל תבישני משברי בחוזק עוזיך.

ובכלותה להתפלל קרבה אל העמוד אשר בראש מטתו ושלפה חרבו של אליפורני עצמו אשר היה תלוי בעמוד, ובשולפה את החרב תפשה אותו משערי

ראשו ותאמר חזקני נא ה' האלהים והכתה פעמים על צוארו וחתכה את ראשו, ותשלח את אמתה ותקח את כלי מלחמתו אשר היו תלויים בעמודים והכתה את כל גופו מכף רגל ועד ראש אין בו מתום פצע וחבורה ומכה טריה, ותתן ראש אליפורני ביד שפחתה לשום אותה באמתחתה.

ותצאנה שתיקן יחדיו כמנהגן להתפלל ותעבורנה את כל המחנות ואין פוצה פה ומצפצף עליהן כי כן ציוה עליהן המלך, ובסובבן את העמק באו בשערי העיר ותאמר יהודית אל שומרי החומות מרחוק בקול ששון ובקול שמחה פתחו שערים כי עמנו אל אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל.

ויהי כאשר שמעו את קולה אנשי העיר ויקראו את כהני ה' ויאספו כולם מגדול ועד קטן יצאו לקראתה בשמחה ובשירים ובהלל ובהודות לה', והדליקו נרות כל חוצות ירושלים ובחצריהם ובטירותם עטרו כולם בבגדים חמודים וכלי יקר ואבנים טובות ומרגליות לכבוד ולתפארת, וביאו את יהודית אל תוך העיר בשמחה גדולה כי חשבו לבלתי ראות פניה עוד ויסובבוה כל ישראל סביב.

ותעל יהודית במקום גבוה ותהס את כל העם ויהס העם עמדה לא ענו עוד, ואז ענתה יהודית בקולה קול עוז לאמר, הללי ירושלים את ה' הללי אלהיך ציון כי חזק בריחי שעריך ברך בניך בקרבך, הללו את ה' אלהינו הללוהו בגבורותיו הללוהו כרוב גודלו אשר לא עזב חסדו ואמיתו למיחלים לחסדו ועשה חסד ביד שפחתו וימכור ה' ביד אשה שפחתו לשונא ועוכר ישראל בלילה הזה, ותוציא מאמתחתה את ראש האויב צורר היהודים אליפורני הרשע, ועתה אחי חי ה' כי שמרני מלאך ה' בצאתי מכאן וביושבי שמה ובשובי הנה ולא נטמאתי והביאני ה' אלהיכם אליכם בשמחה ובישועה והמליט נפשי בישועתם, הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו.

וכל ישראל השתחוו לה' אפים ארצה ויאמרו אליה, ברוך ה' אשר בידך השפיל אויבינו המחרף והמגדף מערכות אלהים, כל גוים סבבונו בשם ה' כי אמילם, דחה דחיתונו לנפול וה' עזרנו, כי לא בזה ולא שיקץ ענות עני ולא הסתיר פניו ממנו ובשועו אליו שמע.

ועזויהו נשיא ישראל אמר אליה ברוכה את לה' עליון מכל הנשים מנשים באהל תבורך, ברוך ה' אשר ברא את השמים ואת הארץ ואשר הצליח את דרכיך להביא ראש מלך אויבינו צורר היהודים והגדיל היום את שמך ולא ימוש זכר תהלתך

מפי כל האנשים אשר יזכרו את חסדי ה' לעולם כי לא חמלת על נפשך בעת צרה ויגון עמך ויענו כל העם אמן ואמן.

ויקראו אל המלך אשר היה עומד בבית עוזיהו אשר דיבר טוב על ישראל ותאמר לו יהודית, ה' אלהי ישראל אשר הודעת את שמו ואת גבורתו ואמרת כי הוא יקום נקמתנו מאויבינו הנה הוא יתברך שבר ראש כל הרשעים בלילה הזה בידו, ולמען תדע כי כן הוא הנה ראש אליפורני אשר בזזונו ובעזות לבו מאס את אלהי ישראל וישטום אותך להרגך לאמר, כאשר נכה עם ישראל מוכה תפול ביניהם וחרבי יעבור בך.

וכאשר ראה המלך החסיד ההוא את ראש אליפורני ויפול על פניו ארצה ויאמר כן יאבדו כל אויביך ה', ויפול על רגל יהודית וישתחוה לה ויאמר אליה ברוכה את מאלהיך בכל אהלי יעקב כי כל גוי ועם אשר ישמע את שמעך יהללו עליך את שם ה' אלהי ישראל.

ותאמר יהודית את כל העם שמעו נא לי אחי ועמי ותלו את הראש הזה על ראש חומותינו, והיה כאשר יזרח השמש ולקחתם כל אחד מכם את כלי זיינכם ותצאו בתרועת מלחמה ואל תרדו למטה אפס כי תקעתם ותריעו ובכן שומרי החומות ילכו אל שר חילם לעוררו למלחמה, וכאשר יבואו השרים באהל אליפורני וימצאו אותו מגולל בדמו תפול עליהם אימתה ופחד, ובראותכם אותם בורחים רדפו מהר אחריהם בחוזק כי ה' יתן אותם תחת רגליכם.

וכן עשו בני ישראל כאשר האיר היום תלו על ראש החומות את ראש האויב הצורר ויקח כל איש ואיש איש כלי מלחמתו בידו ויצאו ותקעו והריעו תרועה גדולה, וכאשר ראו כן שומרי החומות באו באהל מלכם אליפורני והשמיעו קול גדול בפתח האהל להעירו, וכאשר באו השרים והשלישים אמרו לסריסים לא עת התמחמה לכו ועוררו את המלך כי יצאו העכברים מחוריהם ופיתו אותנו למלחמה.

ואז דחק ונכנס סריס המלך שומר הפלגשים באהל אליפורני ויעמוד לפני קלעי מטתו ויספוק את כפיו אולי ישן הוא ויקץ כי חשב כי עודינו ישן עם יהודית, וכאשר לא הרגיש דבר קרב אל המטה ויסר את הקלעים וירא גוף אליפורני מושלך ארצה ומגולל בדמו וראשו איננו, ויצעק צעקה גדולה בבכי ויקרע את בגדיו ויבא באהל יהודית ולא מצאה.

ויצא החוצה אל העם ויאמר אליהם אשה אחת עשתה הרעה הגדולה הזאת והנה אדונינו המלך מת ומושלך על הארץ ומגולל בדמו וראשו איננו, וכאשר שמעו כן שרי החיל קרעו כולם את בגדיהם ויפול עליהם אימה וחשיכה גדולה ותהי צעקה גדולה ומרה במחנותם.

וכאשר שמעו כל החיל כי נהרג ומת גבורם יצא מהם כל עצה ויברחו כולם מפני הפחד והיראה, ובבורחם מלפני העברים הרודפים אחריהם חמושים עזבו כל רכושם וינסו במשעול הכרמים ובנתיבות ההרים, וכאשר ראו כן בני ישראל ירדו מן ההרים וירדפו אחריהם וירדפו בתרועת חצוצרות ובקול שופר חזק מאד והיו מכים את כל הנמצאים מכה גדולה מכת חרב וירדפום עד החרמה.

ויתר העם ירדו אל מחנה האויב וישללו את כל שללם שלל הרבה מאד אין מספר בצאן ובבקר ברכב ובסוס ובכל מטלטלי אהליהם וכולם נתעשרו מגדול ועד קטן משלליהם, וכזמן שלשים יום לא נשלם שללם אשר שללו בני ישראל רק כל עושר אליפורני וכל רכושו ניתן ליהודית זהב וכסף ומרגליות ואבני יקר אשר לו, הכל ניתן לה מאת העם.

ואז המלך אשר בבית עוזיהו אשר דיבר טוב על ישראל בראות הנס אשר עשה ה' אלהי ישראל עזב מעבוד האלילים והאמין בה' וימול את בשר ערלתו ובא לחסות תחת כנפי השכינה הוא וכל ילידי ביתו עד היום הזה.

ובל עדת ישראל ששים ושמחים עם יהודית ותצאן כל הנשים אחריה בתופים ובמחולות והיו אומרות הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, את יהודית אם בישראל, את תהלת ירושלים, את שמחת ישראל, את כבוד עמינו כי עשית בכח חזק ואמץ לבך ויד ה' היתה עמך לחזק אותך ומבורכת תהיי לעולם, ויען כל העם אמן ואמן וזקנים עם נערים ישמחו יעלצו במצלתיים ובנבלים.

ותשר יהודית את השירה הזאת לה' ותאמר, הללו את ה' בתוף שירו לה' במחול, שירו לו שיר חדש הודו וקראו בשמו, ה' איש מלחמה ה' שמו, ה' אלהים גדול אתה ונורא בכח ואין דומה לך, כל הבריות יעבדוך ויודוך ה' כל מעשיך כי אמרת ותהי ושלחת את רוחך ונבראו, ההרים והיסודות ירעשו וכדונג נמסו מלפני גבורתך, ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב, מי כמוך באלים ה' מי כמוך נאדר בקדש נורא תהלות עושה פלא.

זה שפר

ספר ספור המעשים

מכשים ובטלים כפלאות באמת וממים מודיעים • על כלם פלס פלס
ישראל בתי רזונים מלכי ארץ מרפס נוסדו יחד נזיר מוגעים •
וזה שיר של פנעים • ויהי כופס ה' אליהו פלינו לרגעים • ועלו
למון מוסיפים • לו סס כלם מנילת **אנטיוכס** •
מעשה יהודית • **מעשה הניאל** • כלם מחממות
חכדי ה' כי לא ממנו ולא פמו משמיעים • מחממים בכמובים לא
אדע מי אשכס מחממת זרים • מנין כמבי המקרא הן באה
לכברים • הופמקו משס בשינוי לשון בידים בחמנו לא חסרים ולא
ימרים • קראתי אני בעיר שכתירים • את האור כי שוכ ללמדה
לכברים • שימה בפיפס בדברים קברים • לכן חשכתי לסדפיסם
יחד בספר קטון מהכיל את העולה ואת המכחה ואת שבה הסלופי •
בסכת **מה גדלו מעשיך** ה' מאד פסקו מחסנותי אים בער
לא אדפ. אני הצפיר שכתירים • **רפא חיים מאיטליה**
הרופא המדמים אמרים • לי הכה טהורים וישרים • וכל העם
ילמדו לכמות בה' כל הימים • כי הכה אנחנו באלמים • ירחינו
פה כפלאות העצומים :

פה מנטובה

על ידי השוסק יהושע כ"מר מיכא מסיצי י"ו

con licenza de Superiori.